

Bataafs Dordrecht

De Grondvergadering en de opkomst en afbouw van politieke burgerparticipatie, 1795-1798

Naam auteur: L.J. van Slooten (Bert-Jan)

Studentennummer: 1041865

Datum van afstuderen: 15 augustus 2020

Master(specialisatie): Geschiedenis & Actualiteit

Begeleider: Dr. A. van Veen (Adriejan)

Faculteit: Faculteit der Letteren, Radboud Universiteit

Inhoudsopgave

Abstract	2
Inleiding	3
Hoofdstuk 1 <i>Het ontstaan van de Dordtse Grondvergadering</i>	9
Hoofdstuk 2 <i>Werking van een republikeins-democratisch systeem</i>	14
Hoofdstuk 3 <i>Analyse van de Grondvergadering in Bataafse politieke cultuur</i>	25
Hoofdstuk 4 <i>Afbouw van een republikeins-democratisch instituut</i>	35
Conclusie	39
Bijlage 1 <i>Stemresultaten en overeenkomsten tussen preadvies en stemming door de wijkvergaderingen</i>	41
Bijlage 2 <i>Grafieken met de participatiegraad in de wijkvergaderingen</i>	44
Bibliografie	48

Abstract

Onderzoek naar de Bataafse Republiek heeft zich grotendeels gericht op het landelijke niveau en op grote Hollandse steden. De nadruk lag hierdoor zelden op het lokale niveau van de middelgrote stad. Het bijzondere aan deze lacune is dat van steden zoals Dordrecht vaak een rijkdom aan bronnenmateriaal uit de Bataafse periode bewaard is gebleven. In dit onderzoek wordt aandacht besteed aan het lokale niveau van Dordrecht door de ogen van een ander onderbelicht aspect uit de Bataafse tijd: de Grondvergaderingen. Dit onderzoek zal als eerste de levensloop van een Grondvergadering onderzoeken aan de hand van notulenboeken. Uit het onderzoek wordt duidelijk hoe deze republikeins-democratische instituten een sleutelrol speelden in het functioneren van het Bataafse republikeinse systeem. De informele en formele functies en de politieke rollen die de Grondvergadering vervulde, worden tevens behandeld en onderzocht.

Inleiding

De gemiddelde Nederlander zal waarschijnlijk het een en het ander kunnen vertellen over de Nederlandse geschiedenis. Onderwerpen, personen en gebeurtenissen als de Tachtigjarige Oorlog, Willem van Oranje, Napoleon, de Tweede Wereldoorlog, Dolle Mina's en 'Vadertje Drees' zullen bij de meesten minstens een subtiele vlag van herkenning teweegbrengen. De democratische revolutie die Nederland eind achttiende eeuw onderging zal echter de meesten onbekend zijn. Deze Bataafse Revolutie zit dan wel in de officiële historische canon, maar niet in ieders corpus van parate kennis.

Dit ondergesneeuwde karakter van de Bataafse Revolutie wordt niet alleen duidelijk uit de beperkte populariteit van deze periode uit de Nederlandse geschiedenis, maar ook uit de historiografie die erover is ontstaan. De Bataafse Revolutie wordt vaak historisch gekaderd plaats gevonden te hebben van 1795 tot 1798, waarbij de stadhouder Willem V met behulp van een invallend (revolutionair) Frans leger werd verjaagd. Vervolgens maakte de hele federale Republiek der Zeven Verenigde Provinciën een omwenteling naar centralisatie, burgerlijke inspraak en het vormen van een republikeinse eenheidsstaat. Oude besturen werden op elk politiek niveau in hun geheel ingewisseld voor besturen die bestonden uit verkozen revolutionairen. Veel van de veranderingen die werden doorgevoerd werden later bij de instelling van de constitutionele monarchie onder koning Willem I meegenomen naar het nieuwe politieke systeem. Een vraag die deze feiten oproepen is dan ook: waar is de focus op –in de woorden van historicus Joost Rosendaal– 'de Nederlandse Revolutie'?

Doordat de omwenteling van 1795 mogelijk werd gemaakt door een Frans militair ingrijpen en het "meekijken" van Franse diplomaten en militairen met het opzetten van de nieuwe politieke orde wordt deze periode tot aan de val van Napoleon Bonaparte ook wel de 'Franse' of –zoals tegenwoordig vaker voorkomt– de 'Bataafs-Franse tijd genoemd'.¹ Deze vermeende onderdanigheid aan Frans gezag was al te zien in de negentiende eeuw. Als reactie op de turbulente periode van revoluties, coalitieoorlogen en inlijving in het Franse Keizerrijk werd al het revolutionaire gedachtegoed weggedaan als 'Frans importproduct'.² De historicus R.R. Palmer hield zich als een van de eersten bezig met het onderzoek naar de Bataafse Revolutie en plaatste deze dan ook in de lijn van democratische revoluties die –geïnspireerd door het progressieve politieke denken van de Verlichting– zich hebben verzet tegen de macht van de weinigen.³ Deze generalisatie hield lang stand, maar ging uit van een rigide scheiding tussen de vroegmoderne en moderne politieke systemen. Dit beeld is sinds de Tweede Wereldoorlog sterk genuanceerd en sindsdien is er steeds meer onderzoek geweest naar de specifieke politieke aard van de Bataafse Republiek rond het jaar 1800. Zoals Wyger Velema in 2013 schreef 'kan de Bataafse Revolutie beter en historischer worden begrepen als een poging oude republikeinse ideeën en waarden aan te passen aan de eisen van de moderne tijd en te integreren in een nieuw politiek bestel'.⁴

Het onderzoek naar deze eigenheid van de revolutie werd niet alleen ondersteunt door Velema, maar stond ook centraal in het onderzoeksproject *The First Dutch Democracy: The Political World of the Batavian Republic, 1795-1801*. Naast Velema waren ook Mark Rutjes en Joris Oddens

¹ Mart Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen: Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801* (Amsterdam 2012), 8.

² F. Grijzenhout, N. van Sas, W. Velema, 'Inleiding' in: Frans Grijzenhout, et al, eds., *Het Bataafse Experiment* (Nijmegen 2013) 7-26, aldaar 13.

³ W. Velema, 'Republikeinse democratie: de politiek wereld van de Bataafse Revolutie, 1795-1798' in: Frans Grijzenhout, et al. eds., *Het Bataafse Experiment* (Nijmegen 2013) 27-64, aldaar 27.

⁴ Ibidem, 28.

verbonden aan dit project, die uiteindelijk leidde tot de respectievelijke proefschriften van deze laatste twee. In hun respectievelijke boeken *Door gelijkheid gegrepen* (2012) en *Pioniers in schaduwbeeld* (2012) benadrukken zij net als Velema het eigen karakter van deze eerste “Nederlandse” democratie. Historica Annie Jourdan stelde in 2011 al dat ‘[it] has become clear that there was a Batavian Revolution, with revolutionary issues and outcomes and that it was typically Dutch’.⁵ Deze eigenheid komt vaak naar voren in de contemporaine debatten die tijdens de Bataafse Republiek werden gehouden over de vorm die deze Republiek zou moeten hebben, waarbij de waarde van een eenheidsstaat of van federalisme met elkaar werden vergeleken.⁶ Ook de vorm van politieke representatie of vertegenwoordiging en de beste manier waarop de republikeinse burgerdeugd aangewakkerd kon worden werd heftig besproken.⁷ Deze politieke debatten speelden echter vaak op landelijk niveau, waardoor het historisch onderzoek naar de Bataafse Republiek zich lange tijd niet richtte op lokale of regionale kwesties of onderwerpen. Soms werden bepaalde steden uitgelicht, maar hierbij kwam het vaak neer op een aantal grote steden uit het gewest/provincie Holland. Amsterdam, Den Haag en Leiden komen het meest voor in de historiografie van de Bataafse Republiek, terwijl het lokale aspect van middelgrote steden of van het platteland niet als belangrijk werd gezien.

Dat betekent niet dat er niets valt te onderzoeken op lokaal niveau. Zoals eerder vermeld vonden de politieke omwentelingen plaats op elk niveau van politiek bestuur. In ware klassiek-republikeinse aard kwamen er in steden vergaderingen waarbij de kiesgerechtigden konden stemmen en proposities (voorstellen/initiatieven) konden indienen. Historicus Renger de Bruin had in 1979 al onderzocht hoe deze nieuwe politieke entiteiten werkten in de stad Utrecht.⁸ Hierin maakte hij ook de vergelijking met een middelgrote stad als Dordrecht, waarmee hij aantoonde dat deze politieke innovaties niet overal hetzelfde fungeerden. De grondvergaderingen (waar men stemde) en wijkvergaderingen (waar men kon debatteren en rekesten kon indienen) verschilden dus van stad tot stad.

Onderzoek naar Dordrecht tijdens de Bataafse Republiek zou in zichzelf al bijdragen aan het onderzoeksveld. Niet alleen vanwege de bijzondere context, maar ook vanwege het gebrek aan onderzoek naar Dordrecht en middelgrote steden in Holland. Zoals al eerder vermeld komen de grote, meer bekende steden van Holland vaak voor in onderzoeken naar deze periode. Er is sinds enkele decennia echter een groeiend corpus aan lokale studies die steden en lokale verhoudingen bestuderen. Deze focus op lokale verhoudingen kwam in een stroomversnelling door enkele herdenkingsbundels rondom de patriotten, waarbij de hedendaagse specialisten van de patriotten en Bataven zoals Niek van Sas, Wyger Velema, Joost Rosendaal en Frans Grijsenhout en nog anderen betrokken waren.⁹ Voor dit onderzoek is ook de monografie *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud* van historicus Maarten Prak van belang. Niet alleen als een uitstekende lokale *case study* naar een stad rondom 1800, maar ook als een voorbeeld in methodologie en rechtvaardiging van lokaal onderzoek. Prak zegt onder andere geïnspireerd te zijn door de Duitse geschiedschrijving die, in tegenstelling tot Franse en Angelsaksische scholen, het lokale als inherent waardevol onderwerp ziet

⁵ A. Jourdan, ‘The Netherlands in the constellation of the eighteenth-century Western revolutions’, *European Review of History* 18:02 (2011), 199-225, aldaar 211.

⁶ Velema, ‘Republikeinse democratie’, 29.

⁷ Ibidem.

⁸ R.E. de Bruin, ‘Democratie in Utrecht 1795-1798’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 92 (1979), 377-390.

⁹ J. Oddens, ‘De Nederlandse revolutie in dorp en stad. Lokale geschiedschrijving over de patriots-Bataafse tijd, 1875-heden’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 130:4 (2017), aldaar 578-579.

om te bestuderen.¹⁰ Dit komt volgens Prak doordat de Duitse centralisatie pas voltooid werd bij de stichting van het Duitse Keizerrijk in 1871.¹¹ In Nederland gebeurde deze centralisatie al tijdens de Bataafse-Franse tijd, maar daardoor is het nodig de lokale machtsverhoudingen in aanloop naar deze centralisatie te onderzoeken. De vraag over de verhoudingen tussen lokale, stedelijke bevolkingsgroepen wordt namelijk des te interessanter als deze nog een autonome stad als context kennen. De casus van een Hollandse, middelgrote stad als Dordrecht kan dan ook veel toevoegen aan de historiografie van Nederland in aanloop naar het uitroepen van de eenheidsstaat.

Dit onderzoeksveld, gericht op het lokale aspect van de Bataafse Republiek, staat volgens Velema nog in de kinderschoenen.¹² De staat van het onderzoek wordt des te schrijnender wanneer Dordrecht als casus wordt genomen. Hoewel De Bruin in zijn onderzoek naar Utrecht een vergelijking maakte met Dordrecht schoten zijn resultaten in een paar aspecten tekort. In de eerste plaats omdat zijn bevindingen van Dordrecht hoogstens een pagina vulden. In de tweede plaats keek hij voornamelijk naar stemmingen, terwijl hiermee veel materiaal achterwege gelaten wordt. Stemresultaten vormen zonder een weergegeven debat rondom de besproken dossiers slechts een reeks aan momentopnames. Teun de Bruijn (niet te verwarren met Renger de Bruin) schreef in 1984 een uitgebreide masterscriptie over de patriottentijd in Dordrecht van 1780 tot 1788. Hierin merkte hij op dat er in het decennium voor de Bataafse Republiek al grote spanningen bestonden tussen de burgerij en de regerende regenten.¹³ Hij was echter voornamelijk gericht op ambtsverdelingen in deze periode en op de politieke rellen die hiermee gepaard gingen. In zijn conclusie behandelt hij de Bataafse Republiek als een politieke anomalie tussen periodes waarin regentenfamilies de macht in handen hadden.¹⁴

Bataafse Dordrecht is weinig onderzocht waardoor onderzoek naar specifieke onderdelen uit de periode 1795-1798 haast non-existent is. Dit geldt niet alleen voor Dordrecht, maar voor het grotere discours over de Bataafse Republiek op lokaal niveau. Het systeem van Grond- en wijkvergaderingen wordt vaak op functionalistische wijze omschreven, terwijl deze instituten juist vergaderplekken waren waar men met elkaar in debat kon gaan. De lacune van vermeldingen van Grondvergaderingen worden vooral duidelijk in verscheidene stadsgeschiedenissen. In het hoofdstuk over de Bataafse Revolutie wordt in een stadsgeschiedenis van Leiden grondvergaderingen slechts op twee pagina's genoemd.¹⁵ Thomas Poell's bijdrage aan de *Geschiedenis van Amsterdam* noemt hen vaker, maar hierin schetst hij de wijkvergaderingen als terughoudende partijen die slechts één van vele pressiegroepen in Amsterdam waren.¹⁶ De stadsgeschiedenis van Dordrecht zelf besteedt nauwelijks twee pagina's aan de Bataafse Republiek.¹⁷

De meest uitgebreide behandeling van grond- en wijkvergaderingen is het proefschrift van Renger de Bruin over Utrecht. Daarin gaat hij uitgebreid in op het functioneren van dit systeem in

¹⁰ M. Prak, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud: Sociale verandering in het Revolutietijdvak: 's-Hertogenbosch 1770-1820*. (Nijmegen 1999), aldaar 18-19.

¹¹ *Ibidem*, 19.

¹² Velema, 'Republikeinse democratie', 31.

¹³ T.J. de Bruijn, *Dordrecht in de patriottentijd. De ambtsverdeling en politiek ontwikkelingen in een stad in de jaren 1780-1788* (Masterscriptie Geschiedenis, Universiteit Leiden, Leiden 1984) 59.

¹⁴ *Ibidem*, 60a.

¹⁵ H. Amptmeier en Cor Smit, 'Onzalige partijschappen: Bestuur en Politiek' in: R.C.J. van Maanen et al. eds., *Leiden – De geschiedenis van een Hollandse stad, deel 3 1795-1896* (Leiden 2004) 111-135, aldaar 111-113.

¹⁶ T. Poell, 'Het einde van een tijdperk. De Bataafs-Franse tijd 1795-1813' in: W. Frijhoff, M. Prak. Eds., *Geschiedenis van Amsterdam: Zelfbewuste stadstaat 1650-1813* (Amsterdam 2005) 429-499, aldaar 451-456.

¹⁷ W. Frijhoff, H. Nusteling en M. Spies (eds.) *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813 deel II*. (Hilversum 1998), aldaar 35-37.

stedelijke en gewestelijke verkiezingen, maar gaat grotendeels voorbij aan de lokale rol die de grondvergaderingen speelden.¹⁸ Door zijn gerichte onderzoek kwam hij wel met interessante overeenkomsten en verschillen tussen deze republikeinse-democratische systemen in verschillende steden. Zo waren de wijkvergaderingen in Utrecht en in Dordrecht beiden ingedeeld naar de oude schuttersvendels, maar kwamen de Utrechtse wijkvergaderingen ook samen als aparte grondvergaderingen.¹⁹ De vertegenwoordigers van de wijkvergaderingen kwamen weer samen in een Centrale Wijkvergadering, zoals de Grondvergadering in Dordrecht.²⁰ De soevereiniteit lag in Utrecht echter bij de Centrale Wijkvergadering als vertegenwoordiger van het volk, terwijl de Dordtse Grondvergadering juist moest luisteren naar hun soevereine wijkvergaderingen.

Deze paar verschillen en overeenkomsten laten zien dat het lokale aspect, zoals Prak voorschrijft, in het geval van de Grond- en wijkvergaderingen juist benadrukt dient te worden. Door echter alleen het functionalistische van de Grondvergadering van een stad te onderzoeken worden de observaties en verschillen –gezien de turbulente context waarin deze systemen ontstonden– oppervlakkig en puur gericht op formele functies. Deze zijn belangrijk en moeten onderzocht (blijven) worden, maar hierdoor is er nog nooit een Grondvergadering op zichzelf en gedetailleerd onderzocht. Vooral de levensloop is vaak onduidelijk. In het brede discours omtrent de Bataafse Republiek verschijnen Grond- en wijkvergaderingen vaak uit het niets ten tonele en verdwijnen dikwijls zonder uitleg uit het zicht. De historiografie vraagt daarom om een diepgaande analyse van de opkomst, het functioneren, en het ten ondergaan van dit Bataafse instituut op lokaal niveau.

Probleemstelling

De hoofdvraag die dit onderzoek tracht te beantwoorden is als volgt: *‘Hoe functioneerde de Dordtse Grondvergadering als republikeins-democratisch instituut in de jaren 1795-1798?’* Deze vraag lijkt wellicht wat eenvoudig, maar zoals de bovenstaande historiografie liet zien leent een simpele vraag zich momenteel beter tot de verrijking van de historiografie.

De term *‘republikeins-democratisch instituut’* vergt enige uitleg. Er zijn vele manieren om het systeem van Grond- en wijkvergaderingen zoals die in Dordrecht te classificeren. Termen zoals ‘patriottisch’, ‘revolutionair’, ‘republikeins’ en ‘democratisch’ doen snel hun intrede, maar geen van deze termen geeft een passende omschrijving voor de Dordtse Grondvergadering. ‘Patriottisch’ suggereert het tijdperk van de jaren 1780, ‘revolutionair’ impliceert een reformistische drijfveer die de Grondvergadering niet toonde, en ‘republikeins’ en ‘democratisch’ werken op zichzelf niet. Republikeins-democratisch is dan ook een compromis tussen de enerzijds ongekende democratische mogelijkheden waar de Dordtse burgerij toegang tot kreeg en anderzijds het getrapte systeem en revolutionair/republikeinse context waarin de Grondvergadering was ontstaan.

Om deze probleemstelling te beantwoorden zullen eerst vier deelvragen beantwoord worden, elk met een toegewijd hoofdstuk. In het eerste hoofdstuk, zal de ontstaansgeschiedenis van de Grondvergadering behandeld worden. De vraag die in dat hoofdstuk centraal zal staan luidt: *‘Wat waren de formele taken van de Dordtse Grondvergadering alsmede de uitgesproken verwachtingen over het republikeins-democratisch systeem in 1795?’* Niet alleen de Grondvergadering, maar ook de wijkvergaderingen zullen aan bod komen evenals de rol van het stadsbestuur en de *‘Sociëteit tot behoud van vrijheid en gelijkheid’* in deze ontstaansgeschiedenis.

¹⁸ R.E. de Bruin, *Burgers op het kussen: Volksoevereiniteit en bestuurssamenstelling in de stad Utrecht 1795-1813* (Zutphen 1986), aldaar 175-178.

¹⁹ Ibidem, 175.

²⁰ Ibidem, 178.

De tweede deelvraag luidt als volgt: ‘Hoe functioneerde de Dordtse Grondvergadering volgens haar formele taken en welke veranderingen ondergingen deze in het jaar 1796?’ Hier zal gekeken worden naar de procedures en mechanismen waardoor de Grondvergadering kon functioneren. De veranderingen zoals die in de deelvraag genoemd worden slaan niet alleen op een institutionele evolutie, maar ook op de politieke participatiegraad van de stemgerechtigde burgers in de wijkvergaderingen.

In hoofdstuk 3 staat de vraag ‘Welke informele rollen vervulde de Grondvergadering in het republikeins-democratisch systeem van Dordrecht in 1796?’ centraal. Hiermee wordt gekeken naar de manieren waarop de Grondvergadering zich bepaalde rollen toe-eigende waardoor zij haars inziens de burgerij van Dordrecht beter kon dienen. Deze rollen vloeiden soms natuurlijk vanuit haar formele taken, maar soms kwamen deze ook uit de politiek-culturele context waarin de Bataafse Republiek was ontstaan en zich in bevond.

In het laatste hoofdstuk zal gekeken worden naar de afbouw van de Grondvergadering, met als vraag: ‘Wat veroorzaakte de teloorgang van de Dordtse Grondvergadering en hoe reageerde zij hierop in de jaren 1797-1798?’ In dit hoofdstuk staan de notulen van de stadsraad centraal, waaruit blijkt dat de Grondvergadering in deze periode niet alleen afnam in relevantie, maar zij ook steeds meer radicale bestuurders ging krijgen.

Bronnen en methode

Voor het onderzoek voor hoofdstuk 1, welke gaat over de oprichting van de Grondvergadering in het jaar 1795, is tevens gebruik gemaakt van gedigitaliseerde scans van de lemma’s van de indexen van de stadsnotulen. Deze waren reeds beschikbaar, evenals de literatuur die vanuit de patriottische ‘Sociëteit tot behoud van vrijheid en gelijkheid’ is verschenen.

De voornaamste bron waarop dit onderzoek rust is echter het notulenboek van de Dordtse Grondvergadering uit het jaar 1796. Het enige exemplaar is te vinden in het Regionaal Archief Dordrecht te Dordrecht, en is het eerste deel uit een reeks van twee notulenboeken. Deze bron is een 662 pagina’s tellend manuscript (exclusief een overdaad aan bijlagen). Hoewel het archief beweert dat het enkel de notulen van 7 januari tot 18 oktober 1796 bevat, zijn de notulen tot en met 28 december 1796 hierin te vinden. Het vormt door zijn volume en zijn inhoud een van de rijkste bronnen die wellicht over grondvergaderingen in de Bataafse Republiek te vinden is. Het geeft een directe inzage in hoe burgers deden aan politieke participatie in een revolutionaire en republikeinse context. Het feit dat deze bron uit een tumultueus tijdperk in uitstekende staat verkeert en uit de vroegmoderne tijd stamt is haast net zo bijzonder als het feit dat deze nog niet eerder is gebruikt voor onderzoek naar de Bataafse Republiek.

Het notulenboek van 1796 is van zodanig formaat dat deze haast onmogelijk op chronologische wijze behandeld had kunnen worden zonder in algemeenheden te vallen. Daarom is in dit onderzoek gekozen voor een meer thematische benadering, waarbij door middel van de chronologisch opvolgende hoofdstukken desalniettemin een lineair narratief verteld kan worden. Vanwege de rijkdom aan informatie van deze bron is ervoor gekozen om de twee centrale hoofdstukken beide aan deze bron te besteden. De genoemde densiteit aan informatie dwong de onderzoeker ertoe deze hoofdstukken in relatie tot de rest van de hoofdstukken in mate van omvang uit te breiden. Deze keuzes zijn genomen om de tevens genoemde algemeenheden te vermijden en de analyse van deze rijke bron zo gedetailleerd mogelijk te presenteren.

Het notulenboek is van begin tot eind onderworpen aan een *close-reading*, waardoor het onderzoek voornamelijk kwalitatief van aard is. Doordat alle stemresultaten van 1796 overzichtelijk in

dit boek vermeld staan, was het ook mogelijk om een kwantitatief onderzoek te verrichten naar de politieke participatiegraad in de wijkvergaderingen. Renger de Bruin had in 1979 al kort de stemmingen bekeken, maar door kwalitatief onderzoek van de tekst en kwantitatief onderzoek van de stemresultaten met elkaar te combineren werd het mogelijk bepaalde ontwikkelingen te ontwaren die bij slechts een van de twee onderzoeksmethodes onbelicht zouden blijven. In hoofdstuk 2 zal dit in het bijzonder uitgebeeld en toegelicht worden.

Oorspronkelijk zou het onderzoek zich volledig richtten op de beide delen van de notulenboeken. Het tweede deel besloeg de jaren 1797 en 1798, maar tijdens de onderzoeksperiode brak de coronaviruspandemie uit waardoor alle archieven (het Regionaal Archief Dordrecht inclusief) gesloten werden. Dit had grote gevolgen voor het bronnenonderzoek, omdat het tweede deel niet meer ingezien kon worden. Door deze ontstane “corona-lacune” moest er gekeken worden naar alternatief bronmateriaal voor de periode 1797-1798, waarbij al snel gedacht werd aan de notulen van de stadsraad van de jaren 1797-1798. Met behulp van dr. Adriejan van Veen van de Radboud Universiteit werden digitale scans hiervan bemachtigd, waarvoor ik hier mijn dankzegging uitspreek. Hoewel deze onderzoekssituatie verre van ideaal was, kon het onderzoek desondanks tot een goed resultaat gebracht worden.

Hoofdstuk 1

Het ontstaan van de Dordtse Grondvergadering

Om de functies en de rollen van de Grond- en wijkvergaderingen te kunnen begrijpen moet eerst het ontstaansproces van het republikeins-democratisch systeem toegelicht worden. Eerst zal de aanloop naar en de totstandkoming van het stichtingsdocument, het *Plan tot Oprigting van Wijkvergaderingen binnen Dordrecht en de Merwede*, uiteengezet worden. Vervolgens zal de opzet van het plan toegelicht worden. Hierbij zal de nadruk liggen op de artikelen die tijdens het bestaan van de Grondvergadering een fundamentele of anderzijds belangrijke rol speelden. Als derde zullen de formele taken van de Grond- en wijkvergaderingen volgens het Plan tot Oprigting overzichtelijk gemaakt worden, waarna het hoofdstuk wordt afgesloten met opmerkingen over de expliciete en impliciete verwachtingen die het plan schiep en welke verwachtingen de leden van de ‘Sociëteit tot behoud van vrijheid en gelijkheid’ ervan hadden.

Ontstaansgeschiedenis

Het ontstaan van de Grond- en wijkvergaderingen werd uitgebreid vermeld in de lemma's in de indexen op de raadsnotulen.²¹ Op 13 juli 1795 ontving de Provisionele Raad van Dordrecht een verzoek vanuit de patriottische ‘Sociëteit tot behoud van vrijheid en gelijkheid’ om een commissie in te stellen voor het oprichten van de grondvergaderingen.²² De commissie zou moeten bestaan uit Raadsleden en 24 Sociëteitsleden.²³ De Raad ging deze samenwerking aan en op 5 augustus 1795 werd de burgerij opgeroepen een commissie van tien personen te verkiezen die het stichtingsplan moest samenstellen: zes uit de stemgerechtigde burgerij en vier uit de Raad.²⁴ Op 12 augustus waren de stemmen binnen, waarbij F. van der Elst, B. Knauf, J. Smak, J. van Dalen, A. Brons en J. Immerzeel Junior uit de burgerij verkozen waren.²⁵ De meeste hiervan waren Sociëteitsleden, en op Johannes Smak na zouden zij allemaal lid zijn van de Grondvergadering in 1796 of 1797. Johannes Smak zou daarentegen in 1796 van alle stemgerechtigde burgers verreweg de meeste voorstellen indienen. Op 12 september was het conceptplan af en was deze veertien dagen lang in te zien om er mogelijk nog aanmerkingen over in te dienen.²⁶ Op 7 oktober 1795 werd het definitieve Plan tot Oprigting aangenomen en gepubliceerd.²⁷

Belangrijke artikelen in 1796

Het plan zou niet alleen helpen bij de totstandbrenging van de Grond- en wijkvergaderingen, maar zou ook dienen als juridische richtlijn. Verwijzingen in 1796 naar de geldende *reglementen* of *wetten* voor

²¹ Zoals al in de inleiding werd geschreven, konden bepaalde bronnen door de coronacrisis niet ingezien worden, waaronder de raadsnotulen van 1795 en 1796. De lemma's in de indexen van deze jaren geven echter een compacte samenvatting van hetgeen zich heeft voltrokken op bepaalde data. De indexen kennen zelf geen paginanummering, maar werden wel op alfabetische wijze geordend. Om deze reden zal hier in de voetnoten verwezen worden naar het lemma waaronder het gegeven staat geïndexeerd, en op welke datum datgene zich heeft voltrokken.

²² In deze fase was er nog geen strikt onderscheid tussen de termen grondvergaderingen en wijkvergaderingen. De term ‘grondvergaderingen’ werd toegepast op beide soorten.

²³ Regionaal Archief Dordrecht (RAD) 4, inv.nr. 30a, Indexen op de raadsnotulen 1795, lemma ‘Grondvergaderingen’, 13 juli 1795.

²⁴ Ibidem, lemma ‘Grondvergaderingen’, 5 augustus 1795.

²⁵ Ibidem, 12 augustus 1795.

²⁶ Ibidem, 12 september 1795.

²⁷ RAD 489, inv.nr. 11243, ‘Plan tot oprigting van wijkvergaderingen binnen Dordrecht en de Merwede, gearresteerd door de Provisionele Raad, op 7 oktober 1795’ (1795).

de grond- en wijkvergaderingen verwezen tot het concipiëren van nieuwe wetten altijd naar het Plan tot Oprigting. Het plan was opgedeeld in drie hoofdstukken, welke voorafgegaan werd door een algemene inleiding. De hoofdstukken kenden elk een bepaald aantal artikelen die betrekking hadden op het onderwerp van het hoofdstuk. Zo ging de inleiding over de geografische wijkverdeling en hoe het stemrecht verkregen kon worden, hoofdstuk 1 ging over de wijkvergaderingen, hoofdstuk 2 ging over diens besturen, en hoofdstuk 3 betrof de Grondvergadering. In totaal waren er 55 artikelen.

Volgens artikel 4 stond het stemrecht open voor iedere man die 18 jaar of ouder, financieel zelfvoorzienend, geen landverrader en Hollands inwoner voor een jaar was, en niet verdacht of veroordeeld was voor een misdaad.²⁸ Vrouwen waren daardoor, net als in andere steden, per definitie uitgesloten.²⁹ Overigens werd er geen 'onderscheid van Christelijke gezindheid' gehanteerd.³⁰ Wilde iemand een stemrecht diploma verkrijgen dan moest deze zich vervoegen bij de President van de Grondvergadering. Formeel gezien was dit vrijwillig, maar men diende wel de eed (of 'Declaratoir') van trouw af te leggen.³¹ Artikel 5 stelde bovendien dat iemand zonder stemrecht geen deel kon nemen aan de wijkvergaderingen en ook niet verkiesbaar zou zijn voor 'Ambten of Bedieningen'.³² Hierdoor werd de formele vrijblijvendheid niet alleen onderlegd met een politieke, maar ook met een economische druk. Hoewel W. de Vlaming schreef dat gildedekens niet onder deze 'Ambten of Bedieningen' vielen, verklaarde de stadsraad op 20 januari 1796 dat deze niet verkozen mochten worden als die niet stemgerechtigd waren.³⁴ Hierdoor werd een aanzienlijk deel van de Dordtse burgerij onder druk gezet te participeren in de wijkvergaderingen.

Enkele Artikelen uit dit reglement zouden in 1796 aan bod komen doordat de Grondvergadering zich daarop beriep. Artikel 31 stelde dat alle proposities (voor extraordinaire wijkvergaderingen) via de wijkdirecteurs aan de Grondvergadering gepresenteerd moesten worden.³⁵ Als een voorstel buiten dit proces om bij de Grondvergadering ingeleverd werd, kon het als onwettig verklaard worden. Daarnaast beriep de Grondvergadering zich in 1796 meerdere malen op Artikel 48 welke stelde dat 'in deze Vergadering zal niemand worden toegelaten dan de Leeden die dezelve uitmaaken ten waare hier iemand door den President toe mogt worden gerequireerd'.³⁶ Deze zal vooral in hoofdstuk 3 tijdens de behandeling van de strijd om openstelling van de Grondvergadering aan bod komen.

Formele taken van de Grond- en wijkvergaderingen

De Grondvergadering bestond uit afgevaardigden van de twaalf wijkvergaderingen. Elke afvaardiging diende volgens Artikel 45 te bestaan uit de President of Vice-President, de Secretaris of Adjunct-

²⁸ 'Plan tot oprigting', aldaar 2.

²⁹ Bijvoorbeeld in Leiden '[stonden] Vrouwen [...] onder opzicht en bescherming der mannen'. Zie: H. Amptmeijer en Cor Smit, 'Onzalige partijschappen: Bestuur en Politiek' in: R.C.J. van Maanen et al. eds., *Leiden – De geschiedenis van een Hollandse stad, deel 3 1795-1896* (Leiden 2004) 111-135, aldaar 112.

³⁰ 'Plan tot oprigting', aldaar 2.

³¹ *Ibidem*, 4.

³² De eed luidde als volgt: 'Ik verklaar voor wettig te houden alleen zodanig eenige Regeringsvorm welke steunt op de onvervreemdbare Rechten van den mensch en den Burger: mitsgaders op de oppermagt des geheelen Volks; en diensvolgens houde ik voor onwettig en daar meede strijdig alle erfelijke Ambten en Waardigheden en alle Stadhouderlijk en Aristocratisch Bestuur.' Zie: Plan tot oprigting, aldaar 4.

³³ 'Plan tot oprigting', aldaar 4.

³⁴ RAD 4, inv.nr. 30d, Indexen op de raadsnotulen 1796, lemma 'Mauritius Gild', 20 januari 1796.

³⁵ 'Plan tot oprigting', aldaar 11.

³⁶ *Ibidem*, 15.

Secretaris, en daarbij twee directeuren.³⁷ In de praktijk betekende dit dat er elke grondvergadering meestal twee tot en met vier afgevaardigden per wijk aanwezig waren. Het vierkoppige bestuur van de Grondvergadering werd door de leden in navolging van Artikel 46 uit hun midden verkozen.³⁸ Hoe dit in 1796 verliep wordt behandeld in hoofdstuk 2.

De Grondvergadering had als vertegenwoordigende vergadering van de wijkvergaderingen enkele formele voorrechten die de wijkvergaderingen niet hadden. Zo was alleen de Grondvergadering door Artikel 28 gemachtigd de wijkvergaderingen op te roepen, en werd elke poging dit buiten de Grondvergadering te doen als 'onwettig en van geene kracht' beschouwd.³⁹ Dit waarborgde het systeem tegen een radicale implosie, maar gaf de Grondvergadering tevens veel macht over de wijkvergaderingen. De meest prominente politieke rel waarin dit recht een rol speelde zal in hoofdstuk 3 besproken worden bij de strijd voor de openstelling van de Grondvergadering.

Naast formele rechten kende de Grondvergadering ook de formele taken waarvoor zij bestond: zij moest de voorstellen vanuit de wijkvergaderingen overwegen en voorzien van zogeheten preadviezen. Hoewel het volgende hoofdstuk uitgebreid ingaat op wat deze inhielden en hoe zij tot stand kwamen is het nodig op te merken dat het vehikel dat de Grondvergadering hiervoor gebruikte –namelijk commissies– nergens in de Artikelen over de Grond- en wijkvergaderingen wordt genoemd. Artikel 49 zei dat alle voorstellen door de Grondvergadering 'behoorlijk overwogen' moeten worden en Artikel 50 stelde dat alle besluiten van de vergadering in dienst moeten staan van het opstellen van goede preadviezen over die voorstellen.⁴⁰ Hier werd een rol voor commissies geïmpliceerd als praktische oplossing om als Grondvergadering de grote hoeveelheid voorstellen te kunnen verwerken.

Het alsnog benoemen van commissies zouden we kunnen duiden als een innovatie door de Grondvergadering, maar het zou waarschijnlijker zijn dat het gebruik van commissies zodanig zelfevident was dat het niet noemenswaardig was. Dit wordt versterkt door de verkiezingen van commissies vanuit de wijkvergaderingen. Deze commissies moesten zich buigen over een specifiek inhoudelijk dossier, waarbij hun democratische samenstelling meer kracht toevoegde aan hun besluit. Enkele van deze inhoudelijke commissies komen in hoofdstukken 2 en 3 uitgebreider aan bod, en verschilden dan ook met de preadviserende commissies die uitsluitend bestonden uit leden van de Grondvergadering. Inhoudelijke commissies waren in vergelijking met de preadviserende commissies van de Grondvergadering relatief zeldzaam, omdat elk voorstel van de burgerij volgens Artikel 50 voorzien moest worden van een preadvies, maar niet elk dossier een commissie vanuit de wijkvergadering behoefde. Bovendien werden de preadviserende commissies in de reglementen op hun minst geïmpliceerd, terwijl de inhoudelijke commissies meer een democratische wens leken te vervullen. Hoe deze inhoudelijke commissies verkozen werden zou waarschijnlijk net zo gaan zoals Renger de Bruin zei dat alle ambts- en functieverkiezingen verliepen, namelijk door een gesloten stembiljet.⁴¹

De wijkvergaderingen verkozen vanuit hun midden een achtkoppig bestuur: een President, een Vice-President, een Secretaris, een Adjunct-Secretaris, en vier Directeuren. Deze laatsten waren naar Artikel 40 verantwoordelijk voor de ordehandhaving, het weigeren van niet-leden en als financieel toezichthouders.⁴² Om in de wijkdirectie (en daarmee indirect in de Grondvergadering)

³⁷ 'Plan tot oprigting', aldaar 14.

³⁸ Ibidem, 14.

³⁹ Ibidem, 10.

⁴⁰ Ibidem, 15.

⁴¹ De Bruin, 'Democratie in Utrecht 1795-1798', aldaar 386.

⁴² 'Plan tot oprigting', aldaar 13.

plaats te mogen nemen moest iemand wel ouder zijn dan 25.⁴³ Wijkvergaderingen waren vergaderingen van delen van de stemgerechtigde burgerij, waarin proposities en voorstellen ingediend konden worden en proposities uit andere wijken (via het medium van de Grondvergadering) besproken konden worden. Vervolgens diende men er te stemmen over proposities en de preadviezen die de Grondvergadering daaraan hing. Volgens Artikel 30 had elke burger het recht van initiatief om voorstellen in te dienen, wat versterkt werd door het impliceren van dit recht in Artikel 31.⁴⁴ De President van een wijkvergadering fungeerde vervolgens als scharnier tussen zijn wijk- en Grondvergadering: volgens Artikel 42 moeten alle voorstellen uit zijn wijk door hem naar de Grondvergadering gebracht worden, en mocht er over een preadvies of voorstel gestemd zijn in zijn wijk diende hij volgens Artikel 41 de stembiljetten mee te nemen naar Grondvergadering.

Het Plan tot Oprigting is trouwens een goed voorbeeld van hoe een republikeins-democratisch systeem opgezet kon worden, mede omdat '[a]lle bovenstaande Artikelen kunnen zodanige veranderingen en verbeteringen ondergaan als het Volk nodig zal oordeelen'.⁴⁵ Het was vanwege dit laatste en 55^e Artikel democratisch, maar ook republikeins omdat deze verandering door een getrappt systeem tot stand diende te komen. De bespreking in hoofdstuk 3 van de strijd om de openstelling van de Grondvergadering gaat in op de pogingen om Artikelen zoals nr. 48 ongeldig te verklaren zal hier een uitgesproken voorbeeld van geven.

Verwachtingen van het Plan tot Oprigting

De expliciete verwachting die het plan voor de Grond- en wijkvergaderingen bevat is dat Dordrecht plotsklaps zou veranderen in een directe democratie naar republikeins model. De invoering van wijkvergaderingen waarin een tot dan toe ongekend aantal stemgerechtigden kon discussiëren over het welzijn van stad en land, gecombineerd met een haast universeel en onbeperkt recht van initiatief, schept duidelijk deze verwachting. De Grondvergadering zou als getrappt republikeins instituut met afgevaardigden het proces in goede banen moeten leiden. Mocht het systeem vervolgens slechts op de zenuwen werken kan de burgerij door middel van stemming het aanpassen naar haar wil. Die burgerij moest uiteraard wel alle oude vormen van politiek of economisch gezag afgezworen hebben. Ook religieuze verschillen mochten niet meer bepalen wie er politieke inspraak had, zoals Artikel 4 over het stemrecht liet zien. Ook het Artikel over het recht van initiatief, nr. 30, stelde dat ieder lid van een wijkvergadering daar proposities kan doen die stad of land ten goede zullen komen, 'doch het zal niemand geoorloofd wezen om over eenige godsdienstige geschillen te handelen'.⁴⁶

De impliciete verwachting was dat door nu haar stem te kunnen laten horen, er nu een tijd van ware vrijheid en geluk zou aanbreken voor het Nederlandse volk, en daarmee voor Dordrecht. Deze hoop werd meermaals door leden van de Sociëteit uitgesproken, en kende vaak de vorm van een jeremiade. Een stadsraadslid richtte op 28 december 1795, aan de vooravond van de wijkvergaderingen, een toespraak tot de Sociëteit. Daarin zei hij dat de opening van de wijkvergaderingen gezien kan worden als de kans om het geluk van de stad en van de burgers zelf 'te volmaken'⁴⁷, maar ook als 'een waarschuwing: het kan ook alle voorspoed, welvaart en genoegten uit

⁴³ 'Plan tot oprigting', aldaar 7.

⁴⁴ Ibidem, 11.

⁴⁵ Ibidem, 16.

⁴⁶ Ibidem, 11.

⁴⁷ RAD 489, inv.nr. 22912, 'Redevoering gehouden door den Provisionelen Raad der stad Dordrecht en de Merwede, voor deszelfs stemgerechtigde medeburgers bij gelegenheid van de organisatie der wijkvergaderingen van gemelde stad, op den 28 december 1795' (Dordrecht 1796), aldaar 3.

de stad 'aan schromelijke onheilen over [...] geven'.⁴⁸ De oplossing ligt volgens de spreker in het nastreven van deugd 'die wij gewoon waren te bewonderen om hare schoonheid'.⁴⁹ Deze 'moeten wij nu uitoeffenen om hare noodzakelijkheid, omdat wij zonder haar onmogelijk tot een duurzaam geluk kunnen geraken'.⁵⁰ Zolang de burger de burgerdeugd nastreeft en zijn burgerplicht vervult zal hij daar de vruchten van plukken.

Deze nadruk op burgerdeugd en burgerplicht zien we ook terug in het werk van Wyger Velema. In zijn bijdrage aan *Het Bataafse Experiment* zegt hij dat Nederlanders door de achttiende eeuw heen een herwaardering kregen voor republikeinse waarden.⁵¹ Volgens hem was het commerciële (en daarmee egoïstische) karakter van Nederland echter te uitgesproken om die republikeinse deugd mogelijk te maken, waardoor 'de door de koophandel gegenereerde egoïsme moest worden ingetoomd en de republikeinse deugd binnen de moderne commerciële samenleving nieuw leven moest worden ingeblazen'.⁵² Volgens Velema verweten de revolutionaire patriotten het gebrek aan burgerdeugd aan een gebrek van geïntegreerd burgerschap, wat van bovenaf aangewakkerd moest worden.⁵³

In de Sociëteit zien we deze visie op burgerschapsvorming terug in hoe men dat door onderricht en broederschap wilde realiseren. Zo ook A. Brons, die op 20 oktober 1795 de Sociëteit toesprak. De komst van de Grond- en wijkvergaderingen had namelijk een debat in de Sociëteit over hun voortbestaan doen oplaaien. Suggesties dat de Sociëteit ook een volks-vertegenwoordigende functie kon hebben werden door Brons weerlegd: dit was zijns inziens nooit het geval geweest.⁵⁴ De Sociëteit kon echter wel dienen 'tot een schoole van onderigtinge voor den eenvoudigen, en zelfs voor den meer verlichten, om meer en meer toe te nemen in kundigheeden, waar door zijn verstant als gescherpt en gehard kan worden'.⁵⁵ Brons zag voor hun patriottisch gezelschap een rol weggelegd van onderwijzer en plek om te verbroederen, zodat iedere burger optimaal kon bijdragen bij de Grond- en wijkvergaderingen. De Grondvergadering en de Sociëteit hoefden elkaar niet in de weg te lopen, maar –zo sloot hij af– 'te zamen dienstig zijn, TOT HEIL EN BROEDERSCHAP'.⁵⁶ Of deze samenwerking en het functioneren van de Grondvergadering zo utopisch verliep valt te lezen in de volgende hoofdstukken.

⁴⁸ 'Redevoering gehouden door den Provisionelen Raad', aldaar 3.

⁴⁹ Ibidem, 4.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Velema, 'Republikeinse democratie', aldaar 52.

⁵² Ibidem, 54.

⁵³ Ibidem, 63.

⁵⁴ RAD 489, inv.nr. 21606, 'Redevoering over societeiten, wijk- of grondvergaderingen; benevens een kort onderzoek, of de societeiten ook van eenig nut zijn, en of dezelve (als Wijk- of Grondvergaderingen zullen in werking zijn gebragt) al of niet behooren te blijven exteren. Voorgelezen in de volks-societeit Tot behoud van vryheid en gelykheid, binnen Dordrecht, Op den 20 October 1795, Door een derzelve leden' (Dordrecht 1795), aldaar 11.

⁵⁵ Ibidem, 20.

⁵⁶ Ibidem.

Hoofdstuk 2

Werking van een republikeins-democratisch systeem

Een nieuw republikeins systeem dat tot dan toe ongekende delen van de bevolking het stemrecht verleent komt niet volmaakt uit de koker. Om het functioneren van de Grondvergadering en de betekenis van haar rol als republikeins-democratisch instituut te kunnen begrijpen moet eerst het institutioneel bouwwerk dat zij vormde begrepen worden. In dit hoofdstuk zal de institutionele evolutie van de Grondvergadering en van het democratische proces bestudeerd worden. Hierbij zullen eerst verschillende procedures en mechanismen behandeld worden, welke door het hele jaar grotendeels onveranderd bleven, zoals de bestuursverkiezingen en het proces waar een propositie van een burger door moest totdat deze tot stemming werd gebracht in de wijken. Vervolgens zal de institutionele evolutie van de Grondvergadering geanalyseerd worden. Het derde deel van het hoofdstuk zal een analyse bieden van de waarneembare trends in de veranderingen in het nemen van politiek initiatief en in de participatiegraad door de stemgerechtigde burgerij tijdens de wijkvergaderingen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een reflectie op de betekenis van deze veranderingen voor het functioneren van het republikeins-democratisch systeem waarin de Grondvergadering een centrale functie vervulde.

Procedures en mechanismen van de Grondvergadering

Bestuurders van de Grondvergadering

De bestuurders van de Grondvergadering werden vanuit de leden van de vergadering verkozen om deze voor een bepaalde tijd in goede banen te leiden. In de notulen wordt de President het vaakst genoemd, omdat proposities, verzoeken, correspondentie van buitenaf en audiënties en al het andere dat aan de Grondvergadering gepresenteerd diende te worden via hem ingeleverd moest worden. Op de achtergrond functioneerden de Secretarissen als notulisten en kopiïsten waardoor de wijkvergaderingen kopieën van rapporten en preadviezen bezaten om te kunnen behandelen. De Vice-President wordt over het algemeen niet genoemd, omdat het zijn taak was om de President te ondersteunen en te vervangen bij diens absentie. Aangezien de President slechts enkele keren afwezig was, stond de Vice-President daardoor niet op de voorgrond.

Tijdens de eerste bijeenkomst van de Grondvergadering op 7 januari 1796 werd het eerste bestuur verkozen. Hierbij werd expliciet genoemd dat de President voor een jaar en door middel van stembiljetten verkozen diende te worden.⁵⁷ Hierbij werd A.J. Verbeek verkozen tot President, maar na zijn verzoek tot terugtrekking werd G.J. van Rijsoort van Meurs tot President verkozen. Jacob van Gelder werd tot Vice-President, en J. Immerzeel Jr. en S.H. Lotsij tot Secretarissen verkozen.⁵⁸ Van Rijsoort van Meurs weigerde echter direct om zijn post te vervullen, omdat hij meende slechts tijdelijk zitting te nemen in de Grondvergadering.⁵⁹ Daardoor nam Vice-President Van Gelder het presidium over van Verbeek.⁶⁰ Op 16 januari zou hij officieel verkozen worden tot President van de Grondvergadering, waarbij J.B. Krol verkozen werd als zijn vervanging voor Vice-President.⁶¹

⁵⁷ RAD 4, inv.nr. 1a, Notulen van de grondvergaderingen 7 januari - 18 oktober 1796, aldaar 2.

⁵⁸ Ibidem, 3.

⁵⁹ Ibidem, 2.

⁶⁰ Ibidem, 4.

⁶¹ Ibidem, 14.

Hoewel de notulen begin 1796 stelden dat de President voor een jaar verkozen zou zijn, werden er op 2 juli 1796 toch nieuwe verkiezingen gehouden voor het Presidium. Jacob van Gelder werd opnieuw verkozen tot President, en Franciscus Duffer Christoffelsz. als Vice-President.⁶² Op 30 juni 1796 was al vastgesteld dat de Secretarissen ook aangesteld waren voor de periode van een jaar.⁶³ Vanuit de notulen wordt niet duidelijk wie bestuurlijke functies bekleedden in 1797, vermoedelijk vanwege het gebruik het bestuur te verkiezen vanuit de zittende leden van de Grondvergadering. De notulen geven wel prijs dat van de vier bestuursleden er eind 1796 drie zijn herkozen als wijkdirecteur.⁶⁴ Alleen Jacob van Gelder leek niet herkozen, waardoor hij in 1797 niet zou deelnemen aan de Grondvergadering, laat staan deze voorzitten.⁶⁵

Afhandelingsprocedure voor proposities

De hoofdfunctie van de Grondvergadering van Dordrecht zou simplistisch samengevat kunnen worden als een vergadering van de wijkvergaderingen. De directies van de Wijkvergaderingen kwamen hier samen om te bespreken wat er in hun wijken besproken was, zolang de zaken maar relevant waren voor de hele Dordtse burgerij. Binnen deze vergadering van de wijken vormde het behandelen van proposities vanuit de wijken de daadwerkelijke hoofdfunctie van de Grondvergadering.

Een propositie was een uitgesproken of geschreven voorstel dat allereerst in een van de twaalf wijkvergaderingen voorgedragen en behandeld werd.⁶⁶ Vervolgens zou de President van deze wijkvergadering de propositie presenteren aan de President van de Grondvergadering, zodat deze laatste het voorstel bij de eerstvolgende vergadering ter deliberatie kon brengen. De exacte inhoud van dit delibereren werd nooit genotuleerd. De notulen suggereren een vloeiend proces waarin na deliberatie een propositie 'is goedgevonden'. Dit refrein komt zo vaak voor dat dit delibereren waarschijnlijk inhield dat leden van de Grondvergadering de gelegenheid kregen om de gepastheid van een propositie te toetsen aan de geldende wetten.

Zodra een propositie van een wijkvergadering werd goedgevonden, werd het in handen gesteld van een commissie. Deze bestond vaak uit twee of drie leden van de Grondvergadering.⁶⁷ Hun taak was om de propositie te 'examineren' en te voorzien van 'advies'. Eenmaal door de commissie opgesteld werd dit 'advies' een 'preadvies' genoemd. Het preadvies vormde vaak de afsluiting en aanbeveling van het commissierapport over de propositie in kwestie. In een latere grondvergadering zou de commissie opgeroepen worden dit rapport voor te dragen, afsluitend met het preadvies.⁶⁸ Het rapport omvatte de opmerkingen en inzichten die de commissie had over de propositie, welke dienden als onderbouwing van hun preadvies. De functie van het preadvies heeft alles te maken met de volgende stap van het proces. In relatie tot de propositie kon een preadvies namelijk 'favorabel' (ofwel: instemmend) zijn, of deze kon 'declinatoir' (ofwel: afwijzend) klinken. Bij de eerste optie zou de burgerij geadviseerd worden om voor het preadvies en daarmee vóór de propositie te stemmen. Bij de tweede optie zou een stem voor het preadvies een stem *tegen* de propositie zijn. Het preadvies kon

⁶² Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 397.

⁶³ Ibidem, 390.

⁶⁴ Ibidem, 628-635.

⁶⁵ Hoewel de notulen van de Provisionele Raad en de Municipaliteit uit respectievelijk 1797 en 1798 wel vermeldingen maken van de verkozen besturen van de Grondvergadering, kan dit feit door de coronavirus-lacune niet uit de notulen van deze Grondvergadering uit 1796 of uit 1797-1798 waargenomen worden.

⁶⁶ De notulen geven geen indicatie dat een propositie bij wijze van stemming goedgekeurd diende te worden in de wijkvergadering voordat deze aan de Grondvergadering werd gepresenteerd.

⁶⁷ De eerste verwijzing naar een driekoppige preadviserende commissie valt in de notulen te vinden op 30 januari 1796, aldaar p. 29.

⁶⁸ Notulen van de grondvergaderingen 1796, 24 februari 1796, aldaar 94.

naast 'declinatoire' te zijn ook een tegenvoorstel bevatten waar de Burgerij vervolgens op kon stemmen (door voor het preadvies te stemmen). Enkele uitzonderingen daargelaten, berustte de Grondvergadering zich altijd in het oordeel van de commissie. Over het hele jaar 1796 genomen blijkt overigens dat de wijkvergaderingen in het merendeel van de stemmingen de preadviezen van de Grondvergadering goedkeurden. Deze conformiteit en de mogelijke normatieve kracht van de preadviezen zullen beiden in het volgende hoofdstuk verder toegelicht worden.

De Grondvergadering had de mogelijkheid om een commissierapport 'in advies' te houden. Dat wil zeggen dat het rapport en het preadvies pas bij een volgende grondvergadering behandeld en goed- of afgekeurd zouden worden. Zodra de Grondvergadering wel het rapport en het preadvies van een commissie goedkeurde, werden er door de secretarissen van de Grondvergadering kopieën opgesteld om de propositie samen met het rapport en preadvies te presenteren in de eerstvolgende wijkvergaderingen. Mocht een dringende zaak niet kunnen wachten tot de vaste avond waarop wijkvergaderingen gehouden werden, dan konden de wijkvergaderingen ook 'extraordinair' opgeroepen worden om alleen over deze zaak te stemmen.⁶⁹

De resultaten van de stemmingen werden door de President in de eerstvolgende grondvergadering per Wijkdirectie gevraagd. De directies in de Grondvergadering gaven vervolgens aan hoeveel stemmen er waren voor of tegen het preadvies. Hoe de stemprocedures in de wijkvergaderingen in de praktijk verliepen valt niet uit het notulenboek van de Grondvergadering op te maken. Overigens was het ook mogelijk om voor of tegen de propositie te stemmen, maar afhankelijk van een 'favorabel' of 'declinatoire' preadvies hield dat in dat men in zekere mate voor of tegen het preadvies stemde. In veruit de meeste gevallen stemde men dan ook voor of tegen het preadvies. Eenmaal in de Grondvergadering meldden de wijkdirecties naast voor- of tegenstemmen ook aanvullende voorstellen die uit hun wijkvergadering kwamen. Deze kwamen vaak overeen met een voor- of tegenstem, maar voegden daarbij een extra voorstel toe aan het preadvies of de propositie. Deze hadden vaak geen effect op de besluitvorming: zolang er niet genoeg wijken waren met gelijksoortige toevoegingen werden deze door de Grondvergadering genegeerd.

Na het verzamelen van de stemmen per Wijk, werd het totaal aantal stemmen voor of tegen het preadvies/de propositie geteld.⁷⁰ De Grondvergadering trok op basis van een relatief meerderheidsstelsel hieruit een conclusie. Dit betekende dat er geen absolute meerderheid van de stemmen behaald hoefde te worden, maar dat het preadvies en/of de propositie vanuit alle mogelijke stemopties wel de meeste stemmen moest verkrijgen. De conclusie die de Grondvergadering trok was vaak een simpele erkenning en bevestiging van de instemming van de burgerij met het preadvies of (in het geval van een declinatoire preadvies) de propositie. Slechts eenmaal werd de stemming als te verdeeld beschouwd om een conclusie over te trekken. Dit vond plaats bij het tellen van de stemmen over het belastingplan voor de armenzorg op 22 maart 1796. Hier concludeerde de Grondvergadering dat de tweedeling in het aantal stemmen niet beslist zou mogen worden met een paar stemmen.⁷¹ De rest van het jaar heeft de vergadering niet meer zulke uitspraken gedaan, afgezien van de sterk versplinterde stemming over het commissielidmaatschap van Paulus Knogh op 13 april. De gevolgen hiervan zullen bij de paragraaf over de institutionele evolutie van het instituut besproken worden.

Zodra de Grondvergadering op basis van de stemmen had geconcludeerd dat een propositie verworpen was (vaak door een meerderheid aan stemmen voor een declinatoire preadvies) eindigde

⁶⁹ Notulen van de grondvergaderingen 1796, 12 november 1796, aldaar 567.

⁷⁰ Zie Bijlage 1 voor een totaaloverzicht van alle stemresultaten zoals die opgetekend zijn in de notulen van de Grondvergadering uit 1796.

⁷¹ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 171.

hier het proces voor de propositie. Mocht een preadvies of propositie die een wezenlijk voorstel inhield aangenomen zijn, werd dit 'aangenomen ter Notificatie', waarna twee leden van de Grondvergadering dit besluit moesten melden bij de President van de stadsraad.⁷²

Wanneer de conclusie van een stemming een bepaalde handeling vereiste, zoals het opstellen van een adres of het uitvaardigen van een document, werden hiervoor de nodige maatregelen getroffen. Dit werd vaak ondernomen door de President, de Secretaris(sen), een specifiek lid van de Grondvergadering, of door een nieuwe commissie van twee of drie leden.⁷³

Een propositie die dit proces niet doorliep kon door de Grondvergadering op wettige wijze niet behandeld worden. Hierbij kon de vergadering zich beroepen op Artikel 31 van de wetten. Zoals eerder gezegd hield deze in dat elke propositie of stuk vanuit de Burgerij dat door de Grondvergadering behandeld diende te worden, door de directie van een wijkvergadering aan de President van de Grondvergadering gepresenteerd moest worden. Een beroep op artikel 31 vond plaats op 13 augustus, toen President Van Gelder weigerde de missive van de commissie die buiten het systeem was opgezet ter deliberatie te laten brengen, omdat deze niet via de gebruikelijke kanalen gepresenteerd was aan de Grondvergadering.⁷⁴

Het democratisch proces en de institutionele evolutie

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk al werd gezegd wordt geen politiek systeem volmaakt geboren. Onder dit sub-thema zullen alle besluiten en voorstellen behandeld worden die het instituut van de Grondvergadering door het jaar 1796 geleidelijk aan deden veranderen. Deze veranderingen konden variëren van ceremonieel van aard tot grondige herzieningen van bestaande stemprocedures. Globaal hadden de veranderingen betrekking op de stroomlijning van het democratisch stemproces. De oorzaken en consequenties hiervan voor de institutionele evolutie zullen in de volgende paragrafen behandeld worden.

Stemprocedures

Eerder in dit hoofdstuk werd uiteengezet hoe een propositie over het algemeen behandeld werd door de Grondvergadering en de wijkvergaderingen. Dat proces bleef heel het jaar 1796 in stand. Sommige stemprocedures bleven het hele jaar van kracht, zoals het relatief meerderheidsstelsel bij het stemmentellen. Dit werd snel duidelijk door een stemming over het belastingplan voor de armenzorg waarvan de uitslag op 15 maart 1796 werd geteld, waarbij de stemmen verdeeld waren als 230 voor het plan, 230 voor een verbetering daarvan, en 87 tegen beide opties en voor een nieuw plan. Hoewel de voorstemmen maar 230 van de 547 stemmen hadden behaald, vormden ze in de ogen van de Grondvergadering de winnende (hetzij relatieve) meerderheid.⁷⁵

Het relatieve meerderheidsstelsel veranderde niet, maar de manier waarop de burgerij stemde over voorstellen wel. Eerder in dit hoofdstuk werd al geschreven over de gespleten stemmentelling op 22 maart, ook over een belastingplan voor de armenzorg. Bij deze vergadering besloot de Grondvergadering de conclusie uit te stellen.⁷⁶ Later, op 13 april, was de burgerij echter zodanig verdeeld in haar stemmen en in het voorstellen van aanpassingen, dat de Grondvergadering

⁷² Notulen van de grondvergaderingen 1796, 24 februari 1796, aldaar 88.

⁷³ Ibidem, 464.

⁷⁴ Ibidem, 448.

⁷⁵ Ibidem, 142.

⁷⁶ Ibidem, 171.

besloot om een nieuwe regel in te voeren waardoor de burgerij alleen nog mocht stemmen voor of tegen het preadvies of de propositie. Hiermee wilden zij voorkomen dat '[...] also het anders altijd onmogelijk zoude kunnen gemaakt worden om op eenig voorstel een besluit te nemen, en alles op de grootste verwarring zoude uitlopen'.⁷⁷ Over het algemeen volgden de wijkvergaderingen deze richtlijn de rest van het jaar op.

Een bijzondere wending vond plaats toen op 5 november 1796 een propositie van Johannes van Eijk uit Wijk 2 behandeld werd om de commissiefuncties niet meer per Wijk te verkiezen zoals tot dan gebruikelijk was. Van Eijk stelde voor, samen met Van Lidt de Jeude en Giltaj Jz., om de stemgerechtigde burgers direct te laten stemmen op kandidaten voor commissieleden.⁷⁸ Dit zou potentieel betekenen dat wijkvergaderingen niet meer samen hoefden te komen voor commissieverkiezingen. Dat zou de druk op deze vergaderingen kunnen verlichten maar het had als mogelijk neveneffect de burgerij te distantiëren van participatie in hun specifieke Wijk. Ongeacht de stemuitslag zou deze verandering grote gevolgen hebben voor het functioneren van de wijkvergaderingen.

Deze gevoeligheid zorgde voor wrijving binnen de commissie uit de Grondvergadering die deze propositie van rapport en advies moest voorzien. Op 19 november was de commissie nog van mening dat deze propositie afgewezen moest worden.⁷⁹ Op 22 november werd het rapport weer behandeld, en had Jan Job van Rietschoten schriftelijk bezwaar gemaakt tegen dit rapport, waarna een nieuwe commissie zich moest buigen over de zaak.⁸⁰ Op 3 december kreeg Van Rietschoten gelijk⁸¹, waarna de Grondvergadering op 10 december de propositie met goedkeurend preadvies naar de wijkvergaderingen stuurde.⁸² Op 28 december werd de conclusie getrokken: vanaf dan worden verkiezingen voor commissiefuncties gehouden over de hele burgerij, en niet meer per Wijk, en conform het preadvies zouden de commissies die hieruit voortkwamen bestaan uit niet minder dan drie en niet meer dan negen personen.⁸³

Het is belangrijk te beseffen dat heel 1796 de commissies die door de wijkvergaderingen werden verkozen vrijwel altijd een ledensamenstelling kenden van twaalf of vierentwintig burgers.⁸⁴ Hierdoor had elke wijkvergadering door een of twee afgevaardigden directe inspraak in belangrijke inhoudelijke dossiers die de hele burgerij aangingen. Door de invoering van directe verkiezingen en door de schaalverkleining naar minimaal drie en maximaal negen personen per commissie werd het jaar afgesloten met een afbreuk aan het participatieve, direct-democratische gehalte van het systeem. Het zou in vervolg niet alleen meer onmogelijk zijn om elke wijkvergadering vertegenwoordigd te zien in inhoudelijke commissies, ook zouden in theorie sommige wijkvergaderingen oververtegenwoordigd kunnen worden. Deze beslissing gaf er ook blijk van dat het participatief politiek systeem volgens veel betrokkenen niet meer naar behoren werkte. Deze interpretatie zal aan het eind van dit hoofdstuk in relatie tot de participatiegraad verder toegelicht worden.

⁷⁷ Notulen van de grondvergaderingen 1796, 219.

⁷⁸ Ibidem, 563.

⁷⁹ Ibidem, 573.

⁸⁰ Ibidem, 594.

⁸¹ Ibidem, 615.

⁸² Ibidem, 621.

⁸³ Ibidem, 653.

⁸⁴ Alleen de commissie voor het later in dit hoofdstuk behandelde dossier omtrent Izaak de Haan telde zeven personen, maar de reden voor dit aantal werd nooit gegeven.

Ontwikkelingen ten aanzien van stemrecht- en functieweigering

De relatieve vrijblijvendheid rondom het bezit van het stemrecht zorgde door het jaar heen ook voor problemen omdat sommige burgers hun stemrecht weigerden of hun stemrecht(diploma) wilden teruggeven. Zo meldde de directie van Wijk 4 op 15 september aan de Grondvergadering dat hun Wijk bezorgd was over een zekere H. de Jong, omdat hij zijn stemrecht(diploma) wilde teruggeven. De directie maakte zich uitdrukkelijk zorgen over de consequenties die deze handeling kon hebben voor de rest van de burgerij, waarbij zij haar angst uitsprak dat De Jongs onpatriottische voorbeeld mogelijk zou doen volgen.⁸⁵ Om deze reden had zij zijn brief en stemrecht(diploma) naar de Grondvergadering gestuurd zodat deze zich in een preadvies erover kon uitspreken.⁸⁶ Later in het jaar zou P.J. van Steenbergens uit Wijk 4 een propositie indienen die deze leegloop van de stemgerechtigde burgerij zou moeten doen tegengaan. Op 5 november trok de Grondvergadering de conclusie dat de burgerij het preadvies (en daarmee de propositie) had aangenomen.⁸⁷ De conclusie was tweeledig en het tweede lid stelde dat het inleveren van het stemrecht(diploma) voortaan aan een uitgebreid proces onderhevig zou zijn. Het verzoek zou eerst uitgesproken moeten worden in de wijkvergadering, waarna dit behandeld zou worden in de Grondvergadering, om vervolgens afgekondigd te worden in alle twaalf wijkvergaderingen.⁸⁸ Door deze conclusie werd afstand doen van het stemrecht niet alleen een tijdsintensiever, maar tevens een publiek proces. Totdat dit proces was voltooid werd een burger als stemgerechtigd gezien en daarmee verplicht tot het accepteren van een verkozen functie.⁸⁹ Door het publieke karakter en de langere wachtperiode zou de juridische en sociale druk om een functie te aanvaarden versterkt worden. Bovenop de economische druk die uitging van het Plan tot Oprigting en het besluit van de Provisionele Raad begin 1796, kan er gezegd worden dat Dordtse burgers door deze propositie tevens een morele druk ondervonden om politiek te participeren.

Het eerste lid van de conclusie betrof de beboeting van burgers die functies weigerden, en stelde dat burgers de boete voor het weigeren van functies niet konden ontlopen door hun stemrecht(diploma) in te leveren.⁹⁰ Dit lid van propositie leek het gebruik van zulke mazen in de wet te willen voorkomen. Deze boetes waren ontstaan uit erkenning van het probleem van massale functieweigering, waartegen nog geen afschrikmechanisme bestond. Op 16 april werd voor het eerst voorgesteld boetes in te stellen voor functieweigeraars.⁹¹ Op 3 december noemde Secretaris S.H. Lotsij de waarde van de boete: 50 gulden.^{92 93} Op 14 december meldden de Wijkdirecties welke burgers tot bestuurders verkozen waren voor het nieuwe kwartaal, waaronder zij die aangaven de functie niet te kunnen of willen bekleden.⁹⁴ Hieruit blijkt dat de wijkdirecties de opgegeven redenen, hoe praktisch of doordacht ook, op een geval na altijd onvoldoende vonden om iemand uit de functie te ontslaan. De Grondvergadering sloot zich bij alle besluiten van de directies aan, behalve in het geval van J.H. van Meteren uit Wijk 10. Deze verzocht om vanwege zijn slechte gezondheid ontslagen te worden, maar

⁸⁵ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 487.

⁸⁶ Ibidem, 488.

⁸⁷ Ibidem, 554.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem, 234.

⁹² Ibidem, 605.

⁹³ De omvang van dit bedrag dient niet onderschat te worden. Volgens het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis stond f 50,- in het jaar 1796 qua koopkracht gelijk aan f 906,31 of € 411,27 in het jaar 2018. Berekend via: <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php> (geraadpleegd 23 januari 2020).

⁹⁴ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 627-635.

de directie vond dit onvoldoende reden voor ontslag.⁹⁵ De Grondvergadering wilde dit verzoek wel inwilligen, maar alleen met een schriftelijke doktersverklaring.⁹⁶ Twee weigeraars besloten de boete van 50 gulden te betalen, waar de stadscommissie voor financiën van op de hoogte werd gesteld.⁹⁷

De Grondvergadering vervulde een centrale rol in het verkrijgen al dan niet inleveren van het stemrecht. Zij overzag ook de besluitvorming over de bekleding van commissie-/bestuursfuncties en had het laatste woord in gevallen van functieweigering. Van Steenbergens propositie en het boetesysteem versterkten elkaar in het uitoefenen van financiële, morele en institutionele druk op individuen om verkozen functies op straffe van beboeting aan te nemen, waarbij toegang tot de administratieve vluchtweg van het op korte termijn inleveren van het stemrecht werd verhinderd. Trachtte een individu met gegronde redenen een functie te weigeren, dan werd deze vaak al geweigerd door de wijkdirectie. De Grondvergadering, die het laatste woord uitsprak over deze bezwaren, stemde eind 1796 vrijwel altijd ten gunste van de wijkdirectie. De vrijblijvendheid die het begin van 1796 kenmerkte was verdwenen en maakte plaats voor een systeem waarin de plichten van het republikeinse burgerschap duidelijk hoger dan de vrijheid van het individu werden geacht. Dit lijkt ook te wijten aan de sterk dalende participatiegraad. In het volgende, laatste deel van dit hoofdstuk zal deze ontwikkeling nog verder worden toegelicht.

Politiek initiatief en participatie

Tot dusver zijn de notulen van de Dordtse Grondvergadering uit 1796 tekstueel geanalyseerd. Deze bron kan echter ook op meer kwantitatieve wijze benaderd worden. Door de uitgeschreven stemresultaten samen met de genotuleerde tekst te analyseren vallen er bepaalde trends en ontwikkelingen over het hele jaar 1796 waar te nemen. Deze analyse kent twee invalshoeken: waar het politiek initiatief voor besluitvorming en institutionele vernieuwing lag; en de mate van burgerparticipatie in het politiek systeem. Door de lens van deze twee onderwerpen wordt duidelijk dat 1796 op te delen valt in drie periodes waarin het politiek initiatief voor institutionele vernieuwing steeds verder verschoof van de Grondvergadering richting de wijkvergaderingen.

In de eerste periode van ongeveer drie maanden –tot en met 25 maart– nam de Grondvergadering meerdere beslissingen over haar interne en praktische zaken, en moest men soms oplossingen verzinnen voor onvoorziene problemen. Soms zorgde de urgentie van een probleem dat de Grondvergadering rap het initiatief nam. Dit is te zien in de omgang met de beschuldigingen die Izaak de Haan, die zelf lid was van de Grondvergadering, richtte aan de vergadering en specifiek aan de President.⁹⁸ Op 15 maart werden deze beschuldigingen in de vergadering voorgelezen; op 16 maart werd er een extraordinaire vergadering opgeroepen om deze te bespreken, waarna De Haan de Grondvergadering definitief verliet; op 19 maart besloot de Grondvergadering aan de wijkvergaderingen voor te stellen een onderzoekscommissie te benoemen; deze gingen op 22 maart daarmee akkoord; en op 25 maart was bekend welke burgers daartoe verkozen waren.⁹⁹ Binnen tien

⁹⁵ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 633.

⁹⁶ Ibidem, 633.

⁹⁷ Ibidem, respectievelijk 627 en 630.

⁹⁸ In de notulen wordt niet uitgebreid stilgestaan bij de inhoud van de beschuldigingen, maar wel bij de aard van deze. Het zouden 'verregaande beschuldigingen, verdraaid uitleggingen en de onverdiendste beledigingen in het algemeen dezer vergadering in het bijzonder tegen derzelver voorzitter den Burger J. van Gelder' zijn, waar de vergadering vol 'billijke verwondering en verontwaardiging' op reageerde. Zie ook de notulen van 15 maart 1796, op pagina 145.

⁹⁹ Notulen van de grondvergaderingen 1796, tussen 145 en 177.

dagen had de Grondvergadering een bedreiging voor haar reputatie gedetecteerd, besproken en voorzien van een onderzoekscommissie, wat blijk gaf van een hoge mate van politiek initiatief en waarbij de Grondvergadering duidelijk de controle bezat over het destijds prille, stedelijke politieke proces.

Een ander voorbeeld van de hoge mate van politiek initiatief van de Grondvergadering in deze eerste periode is haar handelen rondom het zogenaamde 'Plan van Belasting' voor de armenzorg. De frequentie waarmee het onderwerp in de notulen ter sprake kwam verraadt een hoge druk om dit belastingplan uitgewerkt en goedgekeurd te krijgen.¹⁰⁰ Op 30 januari werd het eerste voorstel weggestemd door de burgerij.¹⁰¹ Desondanks wist de Grondvergadering de armennood te verlichten door met een preadvies een geldcollecte goedgekeurd te krijgen.¹⁰² Hierdoor schiep de Grondvergadering ruimte voor het opzetten van een commissie om tot een definitieve oplossing te komen. Hoewel het vernieuwde belastingplan op 22 maart technisch gezien weggestemd werd, zag de Grondvergadering in dat een plan van belasting niet snel gerealiseerd zou worden door regelmatig conceptplannen in hun geheel te laten afkeuren.¹⁰³ Zij vroegen de burgerij vervolgens te kiezen uit drie opties: voor verbetering van het plan; voor instemming met het plan; of voor een geheel nieuw plan. Op 30 maart, net buiten de eerste periode, kon de Grondvergadering de conclusie trekken dat de burgerij het bestaande plan het liefst aangepast zag.¹⁰⁴ Hiervoor werd een nieuwe, twaalfkoppige commissie in het leven geroepen.¹⁰⁵

In de tweede periode, welke ongeveer zes maanden duurde, kwam er een toenemend politiek getouwtrek tussen de Grondvergadering en de wijkvergaderingen op gang. Het initiatief tot besluitvorming en vernieuwing lag bij beide kampen, maar verschoof steeds verder naar de wijkvergaderingen. Dit is te zien in de hierboven besproken dossiers. In de zaak omtrent Izaak de Haan gingen alle ontwikkelingen daarover na 25 maart buiten de Grondvergadering om. Van prompt, proactief handelen werd zij gedwongen reactief te handelen. In de zaak omtrent de armenzorg lag het initiatief deels bij de commissie opgesteld vanuit de wijkvergaderingen, en deels bij de Grondvergadering. Toen op 4 mei het definitieve plan eenmaal af was, wilde de commissie deze wel aan de wijkvergaderingen, maar niet aan de Grondvergadering voorleggen.¹⁰⁶ De Grondvergadering verbaasde zich over dit onorthodoxe voorstel, en kreeg op 7 mei de beweegredenen van de commissie te horen. Het belastingplan was volgens de commissie sterk beladen en zij was bang voor het oordeel van de Grondvergadering.¹⁰⁷ Deze zou volgens de commissie een perfect plan hebben verwacht.¹⁰⁸ De Grondvergadering kwam met een compromis: zij zou het plan wel lezen, maar niet voorzien van een preadvies zodat de wijkvergaderingen het belastingplan op haar eigen waarde kon beoordelen.¹⁰⁹ Op 10 mei zou duidelijk worden dat in de wijkvergaderingen in meerderheid met het plan ingestemd

¹⁰⁰ Zie ook: W. Frijhof, H. Nusteling en M. Spies (eds.) *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813 deel II*. (Hilversum 1998), 237. Hier wordt kort omschreven dat een vrijwillige actie niet "slecht" 900 gulden had opgebracht voor de Nederduitse gereformeerde diaconie. Dit verbleekte met de 4000 gulden die Dordrecht destijds jaarlijks aan uitkeringen uitgaf. Het Plan van Belasting dat de Provisionele Raad voorstelde zou belasting heffen over elk vermogen boven de 400 gulden om zo de "armenkas" te spekken.

¹⁰¹ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 28.

¹⁰² Ibidem, 63.

¹⁰³ Ibidem, 171.

¹⁰⁴ Ibidem, 188.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem, 284-290.

¹⁰⁷ Ibidem, 292.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem, 290.

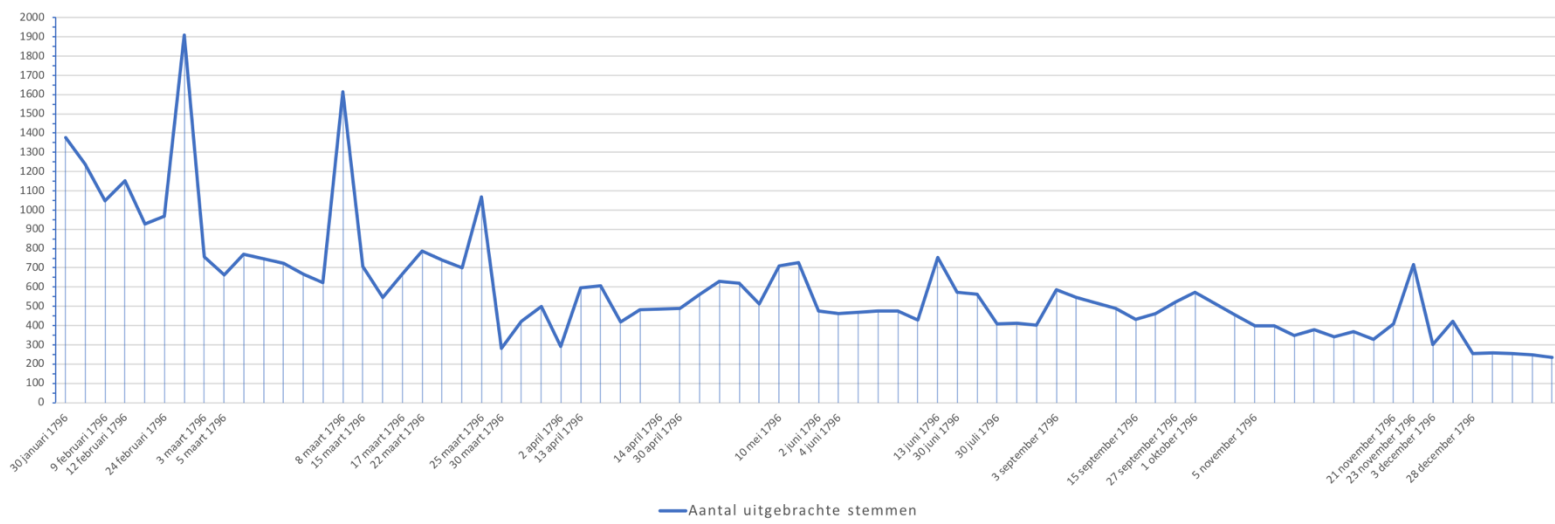
was.¹¹⁰

Dit compromis kwam verder in het jaar niet voor, maar leert ons enkele dingen over de veranderingen die de Grondvergadering onderging. Wettelijk gezien had de Grondvergadering kunnen eisen dat het belastingplan niet zonder preadvies naar de wijkvergaderingen gestuurd kon worden.¹¹¹ Het voorstellen van een compromis zou daarom een teken kunnen zijn van initiatief van de Grondvergadering, maar daar valt het nodige op aan te merken. Door de commissie in hun onzekerheid tegemoet te komen kon de Grondvergadering dit dossier tot een goed einde brengen. Zij handelde daarmee meer reactief dan proactief, wat typerend is voor deze tweede periode waarin meerdere actoren het politieke initiatief deelden. Het meest ingrijpende conflict tussen de Grondvergadering en de wijkvergaderingen speelde zich halverwege deze tweede periode af, waarin de Grondvergadering werd geconfronteerd met oproepen tot openstelling van de vergadering en onderzoek naar haar handelen. Deze politieke rel zal in het volgende hoofdstuk uitgebreid geanalyseerd worden.

In de laatste drie maanden lag het initiatief vrijwel compleet bij de wijkvergaderingen en de proposities die deze indienden. De Grondvergadering behield weliswaar het hele jaar haar centrale positie door haar procedurele houvasten van Commissies, Rapporten en preadviezen waarmee zij proposities nog naar de eigen hand konden zetten, maar kon dezen alleen inzetten in reactie op initiatieven vanuit de wijkvergaderingen. Het recht van initiatief lag immers vanaf het reglement van het Plan tot Oprigting bij de stemgerechtigde burgers. Daarom is de waarneming dat de Grondvergadering na de nodige stroomlijning van het democratisch proces een meer afwachterende houding moest aannemen ten opzichte van de wijkvergaderingen niet opmerkelijk: zo was het systeem eenmaal opgebouwd. De drie periodes tonen zich ook in de opkomsten bij stemmingen in de wijkvergaderingen. Een blik op het jaarlijks gemiddeld aantal uitgebrachte stemmen van 600,96 zou een consistent hoge participatiegraad suggereren, maar schijn bedriegt. Wanneer het aantal stemmen van elke geregistreerde stemming in een grafiek gezet wordt, ziet het eruit zoals Figuur 1 hieronder:

Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 januari t/m 28 december 1796

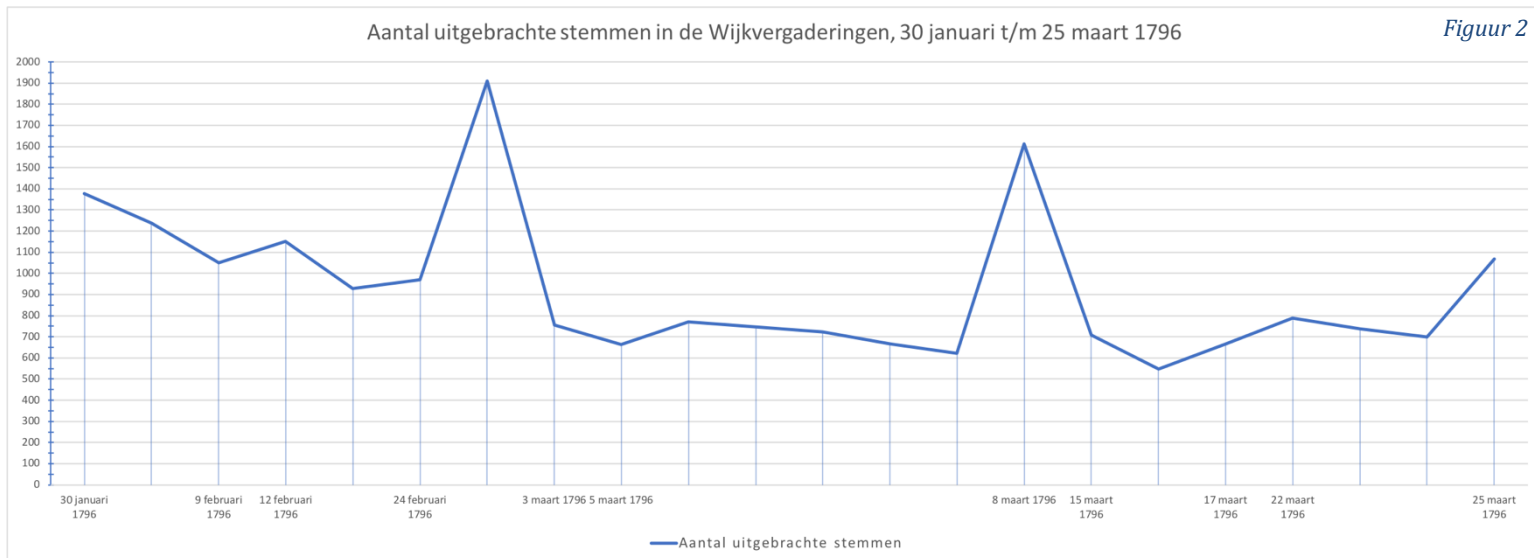
Figuur 1

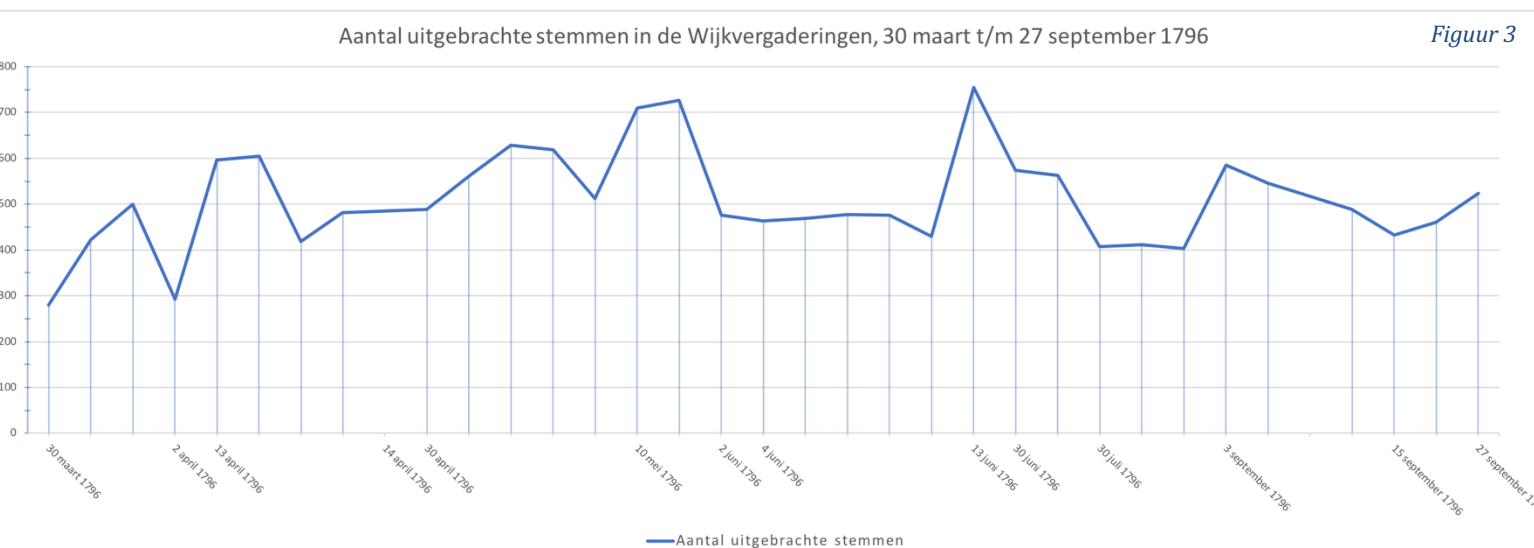
¹¹⁰ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 298.

¹¹¹ Zie Artikel 50 van het Plan tot Oprigting, in: 'Plan tot oprigting', aldaar 15.

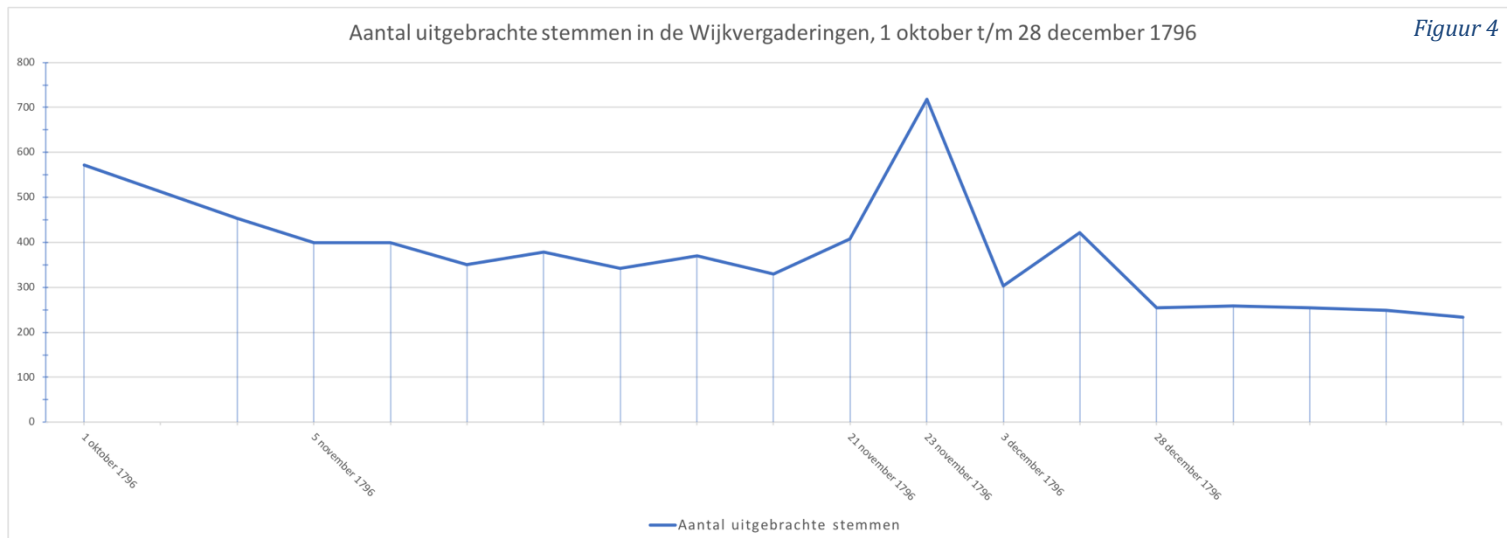
Het was duidelijk dat de eerste paar maanden nog enkele pieken kenden, maar geleidelijk aan zakte het aantal stemmen dat gegeven wordt onder de 600, en kwam het zelden meer tot de 700 stemmen per stemming. Dat waren de stemmen van alle wijkvergaderingen bij elkaar, niet afzonderlijk. De eerste periode kunnen we onderscheiden van 30 januari tot en met 25 maart. De opkomst was zoals te zien is op Figuur 2 hieronder:

Na de pieken die aan het begin zelfs de 2000 stemmen leken te naderen hield bij 25 maart de grootste piek voor de rest van het jaar op bij 1067 stemmen. Het gemiddelde van deze periode ligt op 927,05 stemmen. Het mediaan aantal stemmen filtert reflecteert de periode beter zonder de pieken: 763. De rest van het jaar zullen alle aantallen afnemen waardoor in Figuur 3 hieronder niet meer zulke hoge cijfers bij de y-as nodig zijn:

In Figuur 3 is te zien dat in de tweede periode van 30 maart tot en met 27 september het aantal stemmen al stabiliseerde rond de 500 stemmen, met een gemiddelde van 460,29 stemmen per stemming. Ondanks de pieken en de stijgende lijn eind september zorgde niet voor een stijgende of stabiliserende lijn in de laatste periode. Deze liep van 1 oktober tot en met 28 december, zoals in Figuur 4 hieronder:

Afgezien van de uitzonderlijke piek van 718 stemmen op 23 november viel er in deze laatste periode alleen een dalende lijn in het aantal stemmen te onderscheiden, welke uiteindelijk eindigde op 234 stemmen. Over deze periode was het gemiddelde aantal stemmen 372, welke afzakt naar 351,65 wanneer de piek van 23 november niet meegerekend wordt. Er moet benadrukt worden dat op het laagtepunt de 234 stemmen afkomstig waren uit twaalf afzonderlijke wijkvergaderingen, terwijl de eerste stemming van het jaar 1377 stemmen en de piek 1910 stemmen telden.

Het republikeins-democratisch systeem van Dordrecht had in 1796 grote veranderingen ondergaan. De eerste drie maanden was het systeem van Grond- en wijkvergaderingen nog dynamisch van aard, waarbij men moest wennen aan de procedures en mechanismen. Deze eerste periode kende dan ook hoge opkomsten en de Grondvergadering vervulde een proactieve rol terwijl zij probeerde het democratisch proces te stroomlijnen. Na deze periode werd het systeem vaker getroffen door conflicten en vervolgens, maar niet per se door deze conflicten, daalde de participatiegraad in de wijkvergaderingen gestaag. Het initiële enthousiasme voor de wijkvergaderingen leek vooral in de laatste drie maanden af te nemen, hoewel het politiek initiatief geleidelijk aan steeds meer lag bij de krimpende doch gedreven groep deelnemers in die wijkvergaderingen. In het licht van deze gestage daling in participatie aan de wijkvergaderingen vallen de eerder besproken voorstellen van P.J. van Steenberg en Johannes van Eijk beter te verklaren. Zij reageerden op de dalende participatiegraad door enerzijds stringente veranderingen door te voeren om een krimpende stemgerechtigde burgerij tegen te gaan, en anderzijds stemprocedures aan te passen om het systeem ondanks deze krimp functionerend te houden. In hoofdstuk 4 zal de doorzetting van deze trend in de jaren 1797-1798 verder uitgelicht worden, maar eerst zullen in het volgende hoofdstuk de informele rollen die de Grondvergadering vervulde behandeld worden.

Hoofdstuk 3

Analyse van de Grondvergadering in Bataafse politieke cultuur

Het begrijpen van de procedures en mechanismen van de Grondvergadering en de evolutie die deze ondergingen zorgt voor een interne, functioneel inzicht in de Grondvergadering als politiek instituut. Een analyse van de Grondvergadering moet echter verder gaan dan het uitzoeken van de werking van een politiek systeem. Om de Grondvergadering te begrijpen moet deze in haar context geanalyseerd worden, om naast de formele functie ook de meer informele rollen die de Grondvergadering in de Bataafse politieke cultuur vervulde waar te nemen. In dit hoofdstuk zullen twee rollen van de Grondvergadering worden voorzien van analyse.

Allereerst moest de Grondvergadering in Dordrecht zich niet alleen verhouden tot de stemgerechtigde burgers, maar ook tot externe actoren zoals de stadsraad, de Sociëteit tot behoud van Vrijheid en Gelijkheid, en partijen van buiten de stad. In deze zin vervulde de Grondvergadering de rol van 'poortwachter' tussen de burgerij en de rest van de wereld. Deze informele rol vloeide voort uit de formele taken van de Grondvergadering en deze moest vervuld worden om te kunnen en mogen voortbestaan. Deze rol voor de Grondvergadering was ontstaan uit een republikeinse en revolutionaire omwenteling en de Grondvergadering zelf was daar ook het product van. In de tweede plaats moet dus niet alleen de informele rol van de Grondvergadering bestudeerd worden, maar ook de context van de revolutionaire wereld waar zij zich als republikeins-democratisch instituut toe moest verhouden.

Grondvergadering: poortwachter tussen burgerij en de wereld

De term 'poortwachter' wordt hier gebruikt in twee zinnen van het woord. In de eerste zin stond de Grondvergadering als een poortwachter tussen de Dordtse burgerij en de rest van de wereld in. Zij diende als centraal aanspreekpunt niet alleen voor berichten uit de burgerij, maar ook voor aan de burgerij gerichte berichten. Door haar informele rol als 'poortwachter' vervulde de Grondvergadering een sleutelpositie in het stedelijke politieke debat als instituut. Doordat het politieke debat (in de vorm van voorstellen en preadviezen) via de Grondvergadering gevoerd diende te worden werd deze door op propere wijze te functioneren als republikeins-democratisch instituut gelegitimeerd. Door deze legitimering kon zij tevens optreden als belangenbehartiger van de burgerij. In de tweede zin fungeerde de Grondvergadering ook als poortwachter in normatieve zin: ideeën die de Grondvergadering bestempelde als te gevaarlijk of onnodig konden door haar (na de nodige deliberatie) afgekeurd worden.¹¹² Een aanspreekpunt zijn, stadsbelangen behartigen en waken voor uitpattingen: in 1796 deed de Dordtse Grondvergadering het allemaal.

Poortwachter tussen burgerij en de stad

De Grondvergadering diende in de eerste plaats als centraal aanspreekpunt voor Dordtse burgers die iets wilden realiseren in de stad. Dit kon gaan om praktische voorstellen vanuit de burgerij, zoals de propositie op 30 maart om goederen op een handkar met twee wielen te mogen vervoeren.¹¹³ Een ander voorbeeld is een propositie op 1 oktober van J. Jonker uit Wijk 4 om een wekelijkse veemarkt in Dordrecht te houden.¹¹⁴ Er konden ook meer dringende zaken aangestipt worden, zoals de vraag aan

¹¹² Zie Artikel 49 van het Plan tot Oprigting, in: 'Plan tot oprigting', aldaar 15.

¹¹³ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 187.

¹¹⁴ Ibidem, 512.

de Grondvergadering op 30 april waarom de graanleveringen uitbleven.¹¹⁵ De Grondvergadering was daar niet verantwoordelijk voor, maar sommige burgers zagen in de Grondvergadering blijkbaar een vertegenwoordiging niet alleen van de stemgerechtigde burgerij, maar ook van het stedelijk ambtenarenapparaat. Om woekerprijzen van voedsel te voorkomen werd er op 4 juni gestemd over een declinatoir preadvies over de propositie om vaste prijzen in te voeren voor aardappelen en boter.¹¹⁶ Ondanks dat het preadvies werd aangenomen, laten dit soort verzoeken en voorstellen zien dat de burgerij in de Grondvergadering niet alleen een stembuis zag, maar ook een behartiger van haar belangen.

Men probeerde ook stadsbeleid te veranderen door proposities. Zo probeerden Dordtse ambachtslieden op 14 mei met een voorstel een economisch protectionistisch systeem af te dwingen om op deze wijze goedkope concurrentie van buitenaf te weren.¹¹⁷ Het lid Jan de Vries relativeerde de ernst van de zaak met een uitgebreid pleidooi voor vrijhandel met de buitenwereld.¹¹⁸ Op 28 december vroeg Wijk 7 zich af of het commissierapport over deze zaak er ooit nog zou komen.¹¹⁹ De Grondvergadering hoorde de burgerij dus wel altijd aan, maar in sommige gevallen bekoelde de vertegenwoordigende drift. Een andere keer dat de Grondvergadering haar eigen koers voer was na de stemming over het laten drukken van de stadsrekening.¹²⁰ Tijdens de vergadering van 15 maart trok de Grondvergadering de conclusie dat de burgerij de stadsrekening weliswaar gedrukt wilde hebben, maar dat deze te groots en gedetailleerd was om op grote schaal beschikbaar te maken. Daarom zouden de Dordrechts Rekenmeesters deze moeten analyseren, samenvatten en datgene doorspelen naar de Grondvergadering zodat deze het weer kon doorgeven aan de wijkvergaderingen.¹²¹

Poortwachter tussen Dordrecht en het land

Vanuit de Dordtse burgerij pogde men naast veranderingen in stedelijk beleid ook veranderingen in landelijk beleid te bewerkstelligen. Een voorbeeld hiervan is de propositie van Michiel de Voogd die de Grondvergadering besprak op 2 mei. De Voogd stelde ook economisch protectionisme voor, maar dan op landelijk niveau.¹²² Het bijzondere aan deze propositie is dat deze waarschijnlijk beter gericht kon worden aan de Nationale Vergadering, omdat een lokale Grondvergadering geen uitspraken van zulke schaal kan doen. Dit was dan ook het advies aan De Voogd, maar hij viel niet te overtuigen om zijn propositie terug te nemen en te richten aan de Nationale Vergadering.¹²³

Het is onbekend of De Voogd zijn propositie zo legitiem als mogelijk wilde maken of dat hij overtuigd was van een trapsgewijs politiek stelsel, maar hij wilde dat deze propositie via de Grondvergadering en de burgerij vervolgens 'aan den Raad, dan aan 't Volk van Holland, en eindelijk aan het algemene Bondgenootschap' te presenteren.¹²⁴ Hoewel het preadvies om De Voogd dit verzoek direct aan de Nationale Vergadering te laten richten op twee stemmen na unaniem werd aangenomen¹²⁵, droeg De Voogd hiermee wel bij aan de legitimering van de sleutelrol van de Grondvergadering in het Bataafs republikeins-democratisch systeem.

¹¹⁵ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 268.

¹¹⁶ Ibidem, 355.

¹¹⁷ Ibidem, 314.

¹¹⁸ Ibidem, 314-316.

¹¹⁹ Ibidem, 660.

¹²⁰ Ibidem, 139.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem, 272.

¹²³ Ibidem, 15 september 1796, 488.

¹²⁴ Ibidem, 17 september 1796, 494.

¹²⁵ Notulen van de grondvergaderingen 1796, 1 oktober 1796, aldaar 507.

Een poort kent vaak een tweerichtingsverkeer, wat in het geval van de Grondvergadering betekende dat correspondentie van buiten Dordrecht náár Dordrecht vaak via de Grondvergadering bleek binnen te komen.¹²⁶ Dit gebeurde onder andere op 16 juli, toen er een brief uit Haarlem kwam met een vraag. In Haarlem probeerde men namelijk ook grond- en wijkvergaderingen op te zetten, en de Haarlemmers wilden graag advies en inspiratie opdoen bij de Grondvergadering in Dordrecht.¹²⁷ De Grondvergadering keurde dit goed en besloot vervolgens de documentatie en plannen die waren gebruikt voor de opzet in Dordrecht met hun Haarlemmer medeburgers te delen. De Grondvergadering als aanspreekpunt werkte dus niet alleen intern.

Grondvergadering: belangenbehartiger der burgerij

De Grondvergadering trad behalve als een poortwachter soms ook op als belangenbehartiger van de stad. Dit gebeurde vooral wanneer er petitionering aan een hogere autoriteit gewenst was. Dit was het geval in het terugkrijgen van het privilege van het stapelrecht. Dordrecht had dit economische voorrecht sinds de middeleeuwen genoten, maar was het tijdens de Bataafse omwenteling en daaropvolgende opheffing van oude privileges kwijtgeraakt. Op dit dossier bleek de Grondvergadering zeer bekwaam in het mobiliseren van de burgerij. Zij stelde namelijk voor om niet alleen te vragen om teruggave van het stapelrecht, maar om in ieder geval een zekere mate van schadevergoeding te ontvangen van de Nationale Vergadering.¹²⁸

Nadat een eerste adres om het stapelrecht te reclameren niet door de Nationale Vergadering was behandeld kwam de Grondvergadering op 11 juni extraordinair bij elkaar om de zaak aan te pakken.¹²⁹ De Sociëteit had nog aan de President gevraagd of de Grondvergadering actie ging ondernemen, maar deze werd door hem verteld dat de vergadering er bovenop zat.¹³⁰ Het behartigen van de Dordtse burgerbelangen was duidelijk geen aangelegenheid meer voor de Sociëteit, maar voor de Grondvergadering. De Grondvergadering wilde het adres opnieuw presenteren aan de Nationale Vergadering, maar ditmaal zoveel als mogelijk ondertekend door de burgerij.¹³¹ Op 13 juni stemden de wijkvergadering het adres weer unaniem goed, waarna het enkele dagen viel te ondertekenen bij de vergaderlocatie van de Grondvergadering.¹³² Ook zou de Grondvergadering door middel van aanplakbiljetten de burgerij erop wijzen het adres te komen ondertekenen.¹³³ Op 18 juni meldde de President dat het adres 1300 individuele handtekeningen kende, maar de Grondvergadering vond dit nog steeds te weinig.¹³⁴ Het viel daarna nog persoonlijk bij hem te ondertekenen, en ook zouden de zieken opgezocht worden om hun de kans te geven.¹³⁵

Hoewel de Nationale Vergadering het tweede adres later in het jaar ook 'gedeclineerd en gewezen van de Hand' had¹³⁶, wijst deze episode op de motivatie van de leden van de Grondvergadering om op te komen voor de belangen van Dordrecht en haar burgers. De

¹²⁶ Zie voor de meest prominente voorbeelden de bespreking van de frequente correspondentie tussen de burgervergaderingen in Amsterdam en de Grondvergadering in Dordrecht in dit hoofdstuk onder de paragraaf '*Grondvergadering: poortwachter tegen radicale ideeën*'.

¹²⁷ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 406.

¹²⁸ Ibidem, 20 mei 1796, 244-245.

¹²⁹ Ibidem, 363-364.

¹³⁰ Ibidem, 364.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Ibidem, 368.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem, 371.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem, 575.

Grondvergadering was niet simpelweg een loket om proposities in te leveren om de volgende stap in het politieke proces te bereiken, maar een actief belangenbehartiger die niet alleen keurde maar ook motiveerde en mobiliseerde. Later zou het handelen van de Grondvergadering in het opstellen van een adres over het Plan van Constitutie zich spiegelen aan deze episode over het stapelrecht. Dit zal aan het eind van dit hoofdstuk besproken worden. Ook al waren dit steeds zeldzamere momenten voor een instituut dat steeds reactiever moest reageren op initiatieven vanuit de wijkvergaderingen, het laat wel zien dat Dordrechts Grondvergadering een product en banierdrager was van een republikeins-democratisch ideaal.

Grondvergadering: poortwachter tegen radicale ideeën

In de tweede zin van het woord moest de Grondvergadering als poortwachter het binnenkomende verkeer in de vorm van proposities keuren, ongeacht of deze “toegang” werd verleend of niet. Nu had de Grondvergadering formeel gezien niet het recht te weigeren om proposities te behandelen, maar ook de radicale proposities moesten door de in het vorig hoofdstuk omschreven stemprocedures. Stemde de burgerij na dit proces in met een propositie, dan had dit proces in ieder geval remmend gewerkt, waarbij meerdere burgers (en vooral de commissie vanuit de vergadering) kritisch hadden kunnen kijken naar de propositie en wat daarmee moest gebeuren. Wanneer een propositie door de Grondvergadering in zijn geheel als ongegrond of niet-rechtsgeldig werd bevonden, werd de aandrager van de propositie vaak verzocht de propositie in te trekken. Deed deze dat niet, dan werd de propositie met (vaak een declinator) preadvies naar de wijkvergaderingen gestuurd voor hun deliberatie en stemming.

Het eerste voorbeeld van een volgens de Grondvergadering overbodige propositie is die van F.G. van Ingen uit Wijk 9. Hij stelde namelijk voor om de stadspoorten in vreedstijd ook 's nachts open te laten. Het werd op 22 mei wel doorgestuurd naar de wijkvergaderingen, maar voorzien van het preadvies dat Van Ingen zijn voorstel terug zou moeten nemen, omdat het ‘hem zeker ook niet onbekend kan zijn dat de tijd van Vrede nog niet gekomen is’.¹³⁷ De burgerij stemde op één wijkvergadering na unaniem voor het preadvies.¹³⁸ Een tweede voorbeeld van een propositie die als onuitvoerbaar werd gezien is die van Cornelis van Cleef uit Wijk 12. Op 12 april werd zijn voorstel behandeld in de Grondvergadering, waarin hij voorstelde ‘om alle uitheemsche of Bastaardwoorden zoveel mogelijk te vermijden of geheel agter te laten’.¹³⁹ De notulen noemden dit voorstel over het algemeen een goed advies, maar een die niet handhaafbaar was.¹⁴⁰ Op 30 april werd het preadvies met 623 voorstemmen goedgekeurd, met maar 12 stemmen tegen.¹⁴¹ Een derde voorbeeld is de propositie van J. Dorpmans die op 22 april werd behandeld. Hij beweerde dat men geen Hollands sprak bij de visafslag.¹⁴² De eerste reactie van de commissie was dat dit een zaak was voor de gilden en dat zij daar geen uitspraak over kon doen omdat de Nationale Conventie nog geen uitspraak had gedaan omtrent de gilden.¹⁴³ Op 2 mei ging de commissie voorbij aan juridische argumentatie en beweerde dat Dorpmans met zijn propositie niets anders toonde dan zijn eigen onwetendheid over vissersjargon.¹⁴⁴ Op 4 juni werd uit de stemresultaten duidelijk dat een overgrote meerderheid de visie

¹³⁷ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 329.

¹³⁸ Ibidem, 359.

¹³⁹ Ibidem, 245.

¹⁴⁰ Ibidem, 260.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem, 256.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem, 278.

van de Grondvergadering deelde en voor het declinatoire preadvies had gestemd.¹⁴⁵

Soms probeerde de Grondvergadering ook voorstellen van buitenaf te weren. Dit was vaak het geval met de correspondentie met de zogeheten Bataafsche Clubs uit Amsterdam. Tot viermaal toe ontving de Grondvergadering in 1796 vanuit Amsterdam petitie en adressen aan de provinciale of landelijke besturen die de burgervergaderingen aldaar graag ondertekend zagen. De eerste kwam binnen op 22 april en werd zonder overleg met de burgerij ter ondertekening gelegd.¹⁴⁶ Het tweede adres kwam op 25 mei binnen en werd wel overgelegd aan een commissie.¹⁴⁷ Door in te stemmen met haar preadvies werd het de Grondvergadering op 2 juni duidelijk dat de burgerij 'besloten heeft zich in de questieuse Zaak van Amsterdam niet in te laten'.¹⁴⁸ De 'questieuse Zaak' in kwestie betrof het door de Nationale Vergadering bevolen herstel van de publieke orde door de inzet van Franse troepen in Amsterdam.¹⁴⁹ Het is onduidelijk of de Dordtenaren de gewelddadige wanorde in Amsterdam verafschuwden, pacificatie van bovenaf vreesden, of beiden. Duidelijk is dat zij zich niet comfortabel voelden zich te associëren met de Amsterdamse opstandigheid. Een derde adres werd namelijk na een declinatoire preadvies ook niet ter ondertekening gelegd, en een vierde adres in september (gericht aan de Provinciaal Bestuur) werd op gelijke wijze niet ter ondertekening gelegd. De Grondvergadering concludeerde dat Dordrecht niet aan het gezag zou twijfelen, 'maar ten deze te besluiten in de eerlijkheid en cordaatheid der Bestuurders van dit gewest aan Wien wij onze Provinciale belangen hebben toe vertrouwd'.¹⁵⁰

Namens de Dordtse burgerij sprak de Grondvergadering uit klaar te zijn met de Amsterdamse betwisting van de hogere besturen en leek in vergelijking met het door knokploegen en corpsen kanonniers geplaagde Amsterdam een zeer rustige stad aan de periferie van het Hollands gewest. In ieder geval wilde zij zich zo presenteren richting de wereld buiten Dordrecht. Dat neemt niet weg dat Dordrecht wel radicale stemmen kende. Zo wilde Wijnand Berlijn uit Wijk 8 een toevoeging aan de in het vorige hoofdstuk benoemde propositie van Van Steenberghe omtrent het stemrecht. Berlijn vond dat iemand die zijn stemrecht diploma afstond 'voor altoos is verstoken van zijn recht als stemhebbend Burger van Nederland en uit dien hoofde onbevoegd om enig Ambt of Bediening van Stads of 's Lands wegen te bekleden'.¹⁵¹ Dit ging de Grondvergadering en de burgerij echter te ver en het declinatoire preadvies werd verkozen boven zijn propositie.¹⁵² Zo had de 'poortwachter' door zijn preadviezen nog een radicaal voorstel weten tegen te houden.

Het preadvies was in de praktijk het enige middel dat de Grondvergadering bezat om inhoudelijke invloed uit te oefenen op de stedelijke besluitvorming. Dit zien we vooral terug in de declinatoire preadviezen waarmee de Grondvergadering de wijkvergaderingen probeerde te overtuigen van haar afkeuring van bepaalde proposities. In 1796 voorzag de Grondvergadering 26 proposities van een declinatoire preadvies. De burgerij stemde 23 keer daarvan voor het preadvies en de visie van de Grondvergadering. Dit bleek ook het geval bij de 26 favorabele preadviezen, waarbij de burgerij weer 23 van de 26 keer stemde in lijn met de Grondvergadering.

¹⁴⁵ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 356.

¹⁴⁶ Ibidem, 254.

¹⁴⁷ Ibidem, 332-335.

¹⁴⁸ Ibidem, 348.

¹⁴⁹ A. Jourdan, 'Amsterdam klem tussen staat en volk. Een bedreigde municipaliteit (1795-1798)' in: I. Nijenhuis, J. Roelevink & R. Sluiter eds., *De leeuw met de zeven pijlen: het gewest in het landelijk bestuur* (Den Haag 2010) 95-110, aldaar 104.

¹⁵⁰ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 510.

¹⁵¹ Ibidem, 655.

¹⁵² Ibidem.

Het valt moeilijk te zeggen in welke mate de preadviezen invloed uitoefenden op de besluitvorming van de wijkvergaderingen. De grote mate van conformiteit van de stemgerechtigde burgerij met de visie van de Grondvergadering zal echter niet alleen aan het toeval hebben gelegen. Of de preadviezen daadwerkelijk een bepaalde overtuigende –wellicht een normatieve– kracht met zich meedroegen valt niet aan te tonen, maar zoals dit hoofdstuk tot dusver heeft laten zien was de Grondvergadering niet slechts een doorgeefluik van proposities uit de wijkvergaderingen. Zij speelden een actieve rol in de sturing van het debat. Hoewel de Dordtse Grondvergadering wellicht niet de uitgesproken intentie had om via hun preadviezen invloed uit te oefenen op de burgers, blijft het goed om zulke machtsdynamieken in het oog te houden bij onderzoek naar Bataafse grond- en wijkvergaderingen.

Grondvergadering: republikeins instituut in een revolutionaire wereld

Doordat de Grondvergadering als republikeins instituut het product was van een revolutionair-republikeinse context kon zij haar rol als spreekbuis van de burgerij legitimeren, maar deze oorsprong kon ook tegen haar gebruikt worden. Het zijn van een republikeins (en pril) instituut in een revolutionaire wereld werd daardoor een tweesnijdend zwaard. De revolutionaire en republikeinse banier kon door de Grondvergadering zelf geheven worden, maar ook door haar critici opgepakt worden om de legitimiteit van de Grondvergadering als ‘den gemanifesteerde Wil der stemgerechtigde Burgerij’ te betwisten. Waar het eerder in dit hoofdstuk ging om de manier waarop de Grondvergadering haar formele functie van vergadering van wijkdirecties door haar informele rol als poortwachter legitimeerde, zal het hier gaan over de keerzijde daarvan, namelijk de manieren waarop sommige revolutionair-gezinde burgers deze legitimatie ontkenden en trachtten te omzeilen.

Strijd om openstelling en openheid van de Grondvergadering

In heel 1796 waren er momenten van spanning tussen de burgerij in de wijkvergaderingen en de Grondvergadering, doordat de eerste meer openheid eiste van de laatste. Het was aan de Grondvergadering om de republikeinse waarden te waarborgen alsmede haar eigen integriteit –en daarmee haar legitimiteit als vertegenwoordiger van de stemgerechtigde Burgerij– te behouden. Deze strijd culmineerde in de zomer van 1796 in een politieke rel waarin burgers soms buiten de bestaande structuren probeerden hun wil aan de Grondvergadering op te leggen. Hier zal kort de strijd om openstelling van de vergadering voor niet-leden behandeld worden.

Op 20 april werd het argument voor de openstelling van de vergadering voor het eerst door de Grondvergadering weerlegd.¹⁵³ Zij was namelijk geen wetgevend lichaam, maar ‘niet meer [...] dan eene Commissie uit en door de Wijken benoemd, om der Burgerij op ingekomen stukken voor te ligten’.¹⁵⁴ Op 30 april stemde de burgerij conform deze redenering. Een declinatoir preadvies werd met 422 stemmen boven een propositie tot openstelling (met 197 stemmen) verkozen, wat de Grondvergadering versterkte in haar overtuiging.¹⁵⁵

De grootste uitdaging voor de legitimiteit van de Grondvergadering als vertegenwoordiger van

¹⁵³ Op 2 april 1796 kwamen meerdere voorstellen voor openstelling binnen vanuit de wijken, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, en 12. Volgens de notulen zou er eerder uit wijk 9 ook een soortgelijk voorstel zijn gekomen. De proponent uit Wijk 12, Pieter Immerzeel, zou in september 1796 naast een onderzoek naar het handelen van de Grondvergadering weer pleiten voor openstelling van de vergadering.

¹⁵⁴ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 248.

¹⁵⁵ Ibidem, 262.

de Dordtse burgerij was echter een turbulente episode in de maanden augustus en september van 1796. Deze draaide om het nieuwe regeringsreglement voor Dordrecht. De commissie die deze moest opstellen had op 25 juni aangegeven bijna klaar te zijn.¹⁵⁶ ¹⁵⁷ Reagerend op de commissie stelde de Grondvergadering vervolgens voor om het concept-regeringsreglement op 10 juli gedrukt verkrijgbaar te maken, zodat er tot 10 augustus aanmerkingen bij de commissie ingediend konden worden.¹⁵⁸ Op 30 juni werd bevestigd dat de wijkvergaderingen dit goedkeurden.¹⁵⁹ Het belangrijkste is echter dat de Grondvergadering begreep dat een latere datum van beschikbaarheid ook de uiterste datum voor het inleveren van aanmerkingen daarop zal verplaatsen.¹⁶⁰

Op 3 augustus kwam de Grondvergadering zonder verdere uitleg hierop terug en besloot geen extraordinaire wijkvergaderingen op te roepen over de mogelijke verlenging van het indienen van opmerkingen.¹⁶¹ Op 6 augustus stroomden vanuit vijf verschillende wijkvergaderingen proposities binnen om extraordinaire wijkvergaderingen te eisen.¹⁶² Volgens die uit Wijk 5 had de Grondvergadering 'meenen te kunnen bewijzen dat een besluit door de Burgerij zoude genomen zijn op een zaak, Waartoe de Grondvergadering nimmer regt heeft volgens de Wetten en waartegen Zij ten allen tijde zullen protesteeren', waarbij zij doelden op het besluit van de wijkvergaderingen om de periode slechts tot 10 augustus te laten duren.¹⁶³ De Grondvergadering hield echter voet bij stuk en zei dat zij enkel vasthielden aan wat de burgerij zelf had vastgesteld.¹⁶⁴ De eis voor een nieuwe commissie om de aanmerkingen te verwerken werd nu ook versterkt, maar de Grondvergadering was van mening dat hierdoor 'soms zoude kunnen voortvloeijen dat het plan uit zijn verband gerukt en misvormd wierd'.¹⁶⁵

Het hoogtepunt van de ophef gebeurde toen op 10 augustus 'eene Commissie van een Notabel gedeelte der stemgerechtigde Burgerij' toegang tot de Grondvergadering eiste om een door meer dan honderd burgers ondertekend adres af te leveren, hoewel de bediende hen eerst aanziet voor een commissie vanuit de Sociëteit.¹⁶⁶ Zij worden op basis van Artikel 48 niet binnengelaten, hoewel 11 van de 31 aanwezige leden van de vergadering daar bezwaar tegen maken.¹⁶⁷ ¹⁶⁸ Twee van hen hadden het adres zelfs ondertekend.¹⁶⁹ Omdat het adres niet wordt aangenomen volgt er later in de vergadering een missive die antwoord eist van de vergadering.¹⁷⁰ Op 13 augustus werd het missive voorgelezen,

¹⁵⁶ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 379.

¹⁵⁷ Dit regeringsreglement zou eind 1796 nog steeds niet af zijn, maar veel politieke beslissingen werden uitgesteld in afwachting van een definitief reglement, waaronder verkiezingen voor de stadsraad. Voor de stemming over dit uitstel, zie: Notulen van de grondvergaderingen 1796, 4 juni 1796, aldaar 354-355.

¹⁵⁸ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 380.

¹⁵⁹ Ibidem, 388.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem, 425-427.

¹⁶² Ibidem, 430-431.

¹⁶³ Ibidem, 431.

¹⁶⁴ Ibidem, 434.

¹⁶⁵ Ibidem, 435.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem, 438-439.

¹⁶⁸ Deze leden waren: Van Ingen, Hagoord, Plesier, Van Yperen, Baesjou, keeman, Karsdorp, Kieboom en Kuiser. Grim en Plukhooij staan genotuleerd als 'protesterend' tegen de beslissing.

¹⁶⁹ Uit de bijlagen van de notulen blijkt dat Karsdorp en Plukhooij als enige leden ook het genoemde adres hebben ondertekend.

¹⁷⁰ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 443-444.

maar omdat deze niet via een wijkdirectie was binnengekomen werd er beroep gedaan op Artikel 31 om deze te weigeren.¹⁷¹

Het was tot niemands verbazing een zeer verwarrende tijd, want op 10 september meldde de President dat de oude commissie voor het regeringsreglement vanwege de verwarring nog niks met de ingeleverde aanmerkingen had gedaan.¹⁷² Ondertussen weigerden Wijken 4 en 5 al meer dan een week om te stemmen op nieuwe preadviezen voor het benoemen van een nieuwe commissie.¹⁷³ Op 15 september hadden deze Wijken nog steeds niet gestemd over de twee preadviezen, waarop de Grondvergadering de conclusies trok met de beschikbare stemmen, waardoor een preadvies werd ingestemd en de ander verworpen. Het goedgekeurde preadvies betrof een propositie van Johannes Smak uit Wijk 3, die simpelweg stelde dat de overdracht tussen de oude en nieuwe commissies zo gedetailleerd, uitgebreid en vooral schriftelijk moest gebeuren.¹⁷⁴ Het verworpen preadvies was declinatoir en ging over de propositie van Francois van der Elst uit Wijk 4. Hierdoor werd de oude commissie onder dankzegging gedefungeerd en zou een nieuwe commissie benoemd moeten worden.¹⁷⁵ Deze beslissing is bijzonder in 1796, omdat het de enige keer is dat de wijkvergaderingen in een belangrijk, inhoudelijk dossier tegen de visie van de Grondvergadering in gaan.

Deze episode zou echter nog een staart krijgen: Pieter Immerzeel uit Wijk 12 pleitte tijdens het hoogtepunt van de rel voor een commissie tot onderzoek van het handelen van de Grondvergadering.¹⁷⁶ Op 17 september luidde het tegenvoorstel van de commissie dat de Grondvergadering 'bereid is ten allen tijde hare handelingen aan de Wijkvergaderingen bloot te leggen dat zij dus aan elk Lid der Wijken des begerende hare handelwijze zal open leggen en dat de Notulen van hare vergaderingen altoos bij den Secretaris kunnen ingezien worden'.¹⁷⁷ Met dit compromis leek de zaak voorlopig afgedaan. In de notulen van 15 oktober werden Immerzeels argumenten en de weerleggingen daarvan uitgeschreven. Hieruit klonk de mening dat onderzoek naar de Grondvergadering onzinnig zou zijn, omdat al haar werk publiekelijk aan de burgerij werd voorgelezen, door deze werd behandeld, om vervolgens door diezelfde burgerij ingestemd of afgewezen te worden.¹⁷⁸ Over Immerzeels punt om de Grondvergadering open te stellen beriep men zich op Artikel 48.¹⁷⁹ Immerzeel werd vervolgens verzocht zijn propositie in te trekken.¹⁸⁰ Op 22 oktober bepleitte Immerzeel schriftelijk nogmaals dat er een onderzoekscommissie moest komen.¹⁸¹ De meerderheid van de burgerij was het daar niet mee eens en stemde voor het declinatoir preadvies.¹⁸² De Grondvergadering bleef gesloten voor niet-leden, en zou niet onderzocht worden.

Het opmerkelijke aan de pogingen om de Grondvergadering ter verantwoording te roepen of om deze open te stellen is het constante falen daarvan en het gemak waarmee de Grondvergadering deze proposities als ongegrond kon bestempelen of met haar preadvies de burgerij aan haar kant wist te winnen. De wetten die voortkwamen uit het oprichtingsplan gaven de Grondvergadering de middelen om initiatieven die buiten het systeem om de Grondvergadering probeerden te

¹⁷¹ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 448.

¹⁷² Ibidem, 473.

¹⁷³ Ibidem, 476-477.

¹⁷⁴ Ibidem, 482.

¹⁷⁵ Ibidem, 483-484.

¹⁷⁶ Ibidem, 469.

¹⁷⁷ Ibidem, 496.

¹⁷⁸ Ibidem, 525.

¹⁷⁹ Ibidem, 524.

¹⁸⁰ Ibidem, 525.

¹⁸¹ Ibidem, 540.

¹⁸² Ibidem, 551.

delegitimeren van zich af te weren. Deze wetten waren in principe onderhevig aan democratische veranderingen¹⁸³, maar zoals de stemming op 30 april liet zien wilde de Dordtse burgerij geen openstelling van de Grondvergadering. Dat weerhield individuen zoals Pieter Immerzeel er niet van deze toch op democratische wijze proberen te bewerkstelligen. De politieke rel die in de tussentijd had plaatsgevonden zal daar aanleiding voor zijn geweest.

Grondvergadering als actief republikeinse actor

De Grondvergadering gaf als republikeins instituut soms blijk van een republikeinse drift, en speelde dan een actieve rol in het mobiliseren van de burgerij. Eerder in dit hoofdstuk deed ze dat met het terugvragen van het stapelrecht en aan het eind van 1796 deden ze dat in het sturen van een pleidooi voor een republikeinse eenheidsstaat aan de Nationale Vergadering. Er lag namelijk een landelijk Plan van Constitutie klaar, maar deze diende wel gebaseerd te zijn op de Bataafse waarden. Uit de ophef die hierover gemaakt werd valt te concluderen dat Dordrechts burgerij hier nog verbetering in zag.

Op 21 november kwamen er meerdere voorstellen vanuit de wijkvergaderingen om een adres te richten aan de Nationale Vergadering, waarin verklaard zou worden geen Constitutie te aanvaarden die niet uitging van 'de principes van een en ondeelbaarheid'.¹⁸⁴ Een deel van de Dordtse burgerij schaarde zich daardoor in duidelijk in het politieke kamp van de unitarissen. Deze visie werd ook gedeeld door een van de secretarissen van de Grondvergadering, J. Immerzeel Junior, die deze zaak als eerste in de vergadering aankwartte. Het eerdere citaat komt ook uit een toespraak die hij had gehouden in Wijk 7. Hij sloot die af met de belofte 'dat Dordrechts vrijheidminnende Burgers, nimmer hunne stemmen zullen uitbrengen, om een ontwerp goed te keuren, waarbij het Volk het vermogen worde ontzegd om immer gelukkig te kunnen worden'.¹⁸⁵

Immerzeel leidde de commissie die het adres moest opstellen zelf en had de volgende dag al een favorabel rapport en preadvies evenals het adres klaar om te presenteren. De Grondvergadering keurde deze allemaal goed en stuurde ze niet alleen door naar de wijkvergaderingen, maar ook naar kranten in Dordrecht, Leiden, Haarlem en Goude om het volk over deze zaak in te lichten.¹⁸⁶ Net als bij het dossier over het stapelrecht kwam hier een vraag van de Sociëteit, waarmee ze laten blijken duidelijk buiten het systeem te zitten. Sommige leden van de Grondvergadering waren ook leden van de Sociëteit, maar het was duidelijk dat de algemene burgers van de Sociëteit hoogstens op de hoogte waren dat er een zaak speelde. Ze weten daarom niet of –laat staan hoe– het republikeins-democratisch systeem (en daarmee de Grondvergadering) daarop reageerde. Dat verklaart ook de vraag aan de Grondvergadering of ze bezig waren met een reactie op het Plan. De Sociëteit bood nog aan te helpen, maar werden door de Grondvergadering daarvoor bedankt.¹⁸⁷ De vertegenwoordigers van de Sociëteit namen vervolgens onder hoge dankzegging genoegen met een toezegging van veertig gedrukte kopieën van het adres.¹⁸⁸ Op 23 november had de burgerij al ingestemd met het adres, waarna het vervolgens twee dagen door burgers ondertekend kon worden.¹⁸⁹ Om dit bekend te maken liet de Grondvergadering aanplakbiljetten drukken die de burgerij hierop wees.¹⁹⁰

Net als bij het terugvragen van het stapelrecht toonde de Grondvergadering zich niet alleen

¹⁸³ 'Plan tot oprigting', aldaar 16.

¹⁸⁴ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 582.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Ibidem, 587-588.

¹⁸⁷ Ibidem, 590.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem, 601-602.

¹⁹⁰ Ibidem, 602.

efficiënt in het mobiliseren van de burgerij voor het stedelijke goed, maar ook voor het pleiten voor republikeins unitarisme. In tegenstelling tot het stapelrecht spreken de notulen verder niet over het vervolg van dit verstuurde adres, maar in 1798 zouden de Grond- en wijkvergaderingen wel slachtoffer worden van hun eigen wens voor de eenheidsstaat. Dit zal in het volgende hoofdstuk besproken worden.

Hoofdstuk 4

Afbouw van een republikeins-democratisch instituut

Na een tumultueus debuutjaar ging het Dordtse systeem van Grond- en wijkvergaderingen vol goede moed haar tweede jaar in. Dit systeem kon de dalende participatiegraad uit 1796 echter niet achter zich laten: de afbouw was na dit eerste jaar al begonnen. Hoewel de notulen van de Grondvergadering voor de periode 1797-1798 tijdens dit onderzoek niet vielen in te zien was er in Bataafs Dordrecht een ander instituut dat een groot bronnencorpus heeft achtergelaten: de stadsraad. Tijdens de eerste drie jaar 'der Bataafsche Vrijheid' droeg deze de naam 'Provisionele Raad', en na de unitarische staatsgreep op 22 juni 1798 'Municipaliteit'. Meestal volstond echter 'de Raad'.

In hun raadsnotulen uit de jaren 1797-1798 werden niet met regelmaat stemresultaten van de wijkvergaderingen gepresenteerd. Wat zij echter wel tonen is het spanningsveld tussen de Raad en de Grond- en wijkvergaderingen, en ook de spanningen tussen alle drie deze instituten. In dit hoofdstuk zal de afbouw van het republikeins-democratisch systeem in Dordrecht zoals deze beschreven werd in de stadsraadnotulen geanalyseerd worden. Ten eerste zal de aard van de Grondvergadering en haar besturen uiteengezet worden. Als tweede zal verklaard worden wat uiteindelijk leidde tot de opheffing van de Grond- en wijkvergaderingen in de Dordrecht.

Radicalisering van de Grondvergadering

De notulen van de stadsraad meldden meestal wanneer de Grondvergadering een nieuw bestuur verkozen had. Zo ook op 5 juli 1797, toen de President van de Raad meldde dat de President van de Grondvergadering de namen van de nieuwe bestuursleden doorgaf.¹⁹¹ De President en de Vice-President waren geen controversiële namen, namelijk respectievelijk Jacob van Wageningen en Hendrik de Haas. De eerste keer dat Jacob van Wageningen voorkwam in de notulen van de Grondvergadering was bij de opsomming van verkozen burgers op 14 december 1796, waaruit bleek dat hij verkozen was tot Vice-President van Wijk 1.¹⁹² Hendrik de Haas zat daarentegen van 9 januari tot en met 30 juni 1796 als afgevaardigde namens Wijk 6 in de Grondvergadering. Hij was daarnaast ook een van de verkozen burgers voor de herzieningscommissie van het belastingplan¹⁹³ en was een van de dertien burgers die aanmerkingen op het concept regeringsreglement had ingediend.¹⁹⁴ Op 14 december 1796 werd vermeld dat hij verkozen was tot President van Wijk 6, dus op 5 juli 1797 was hij zeker een onderdeel van de "oude garde" van de Grondvergadering.¹⁹⁵

Als secretarissen werden echter Pieter Immerzeel en Bastiaan Plukhooij verkozen. De eerste naam kwam in het vorig hoofdstuk al geregeld aan bod. Hij was in 1796 een van de fanatiekste proponenten.¹⁹⁶ Daarnaast was hij in 1796 ook betrokken in verschillende belangrijke commissies, waaronder de herzieningscommissie voor het belastingplan, de commissie die de aanmerkingen op het regeringsreglement moest verwerken, en daarnaast maakte hij ook onderdeel uit van de

¹⁹¹ RAD 4, inv.nr. 34a, Resolutieboek 28 juni – 30 december 1797, aldaar 20.

¹⁹² Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 628.

¹⁹³ Ibidem, 14 april 1796, 226.

¹⁹⁴ Ibidem, 25 juni 1796, 377.

¹⁹⁵ Ibidem, 631.

¹⁹⁶ Hij diende in 1796 vijf proposities in: op 2 april (p. 187), 21 mei (p. 328-329), 30 juli (p. 419), 3 september (p. 469), en 1 oktober (p. 512), aldaar te vinden in de notulen van de Grondvergadering.

commissie die op 10 augustus 1796 de Grondvergadering trachtte te betreden. Het feit dat hij als openlijk criticus van de Grondvergadering nu in haar bestuur zat zegt veel over de radicalisering van het instituut. Bastiaan Plukhooij werd adjunct-secretaris en hij was –net als Immerzeel– in 1796 een fervent indiener van proposities.¹⁹⁷ Hij was heel 1796 namens Wijk 3 afgevaardigd in de Grondvergadering, maar zou bij de uitslagen op 14 december 1796 President worden van Wijk 2.¹⁹⁸ Ondanks zijn lidmaatschap van de vergadering was hij op 10 augustus ook een ondergetekende van het adres van de buitensystematische commissie.¹⁹⁹ Ook was hij op 15 oktober 1796 secretaris van de patriottische Sociëteit.²⁰⁰

Dat deze prominente activisten in 1797 bestuursfuncties in de Grondvergadering bekleedden kan twee dingen betekenen. Enerzijds konden zij gezien worden als prominente burgers welke deze functies hadden verdiend. Anderzijds en in het licht van de sterk gedaalde participatiegraad eind 1796 kan dit ook gezien worden als de consolidatie van het politiek systeem door een radicaal patriottische kern. Dit wordt niet zozeer bevestigd met de verkiezingen begin 1798 waarbij Immerzeel en Plukhooij aanbleven aan als Secretarissen.^{201 202} De verkiezingen halverwege 1798 bevestigden daarentegen wel dat de radicalen de bestuursfuncties wisten te bemachtigen. Op 25 juli werd door de stadsraad genotuleerd dat Van der Werff tot President was verkozen, en David van Altena tot Secretaris.²⁰³ Van Altena was in december 1796 verkozen tot Directeur voor Wijk 3.²⁰⁴ Het is onbekend welke rollen hij vervulde in 1797, maar na 1796 is hij prominent genoeg gebleken om Secretaris van de Grondvergadering te worden: hij was een van de commissieleden die op 10 augustus 1796 toegang wilden tot de Grondvergadering; tevens was hij onderdeel van de kleinere onderzoekscommissie naar de ‘oranjeambtenaren’²⁰⁵; en een van de dertien burgers met aanmerkingen op het concept regeringsreglement.²⁰⁶

De finale aanwijzing die wijst op een consolidatie van de Grond- en wijkvergaderingen door een slinkende, maar actieve en radicale groep participanten is dat Van der Werff en Van Altena op 25 juli als enige verkozen bestuurders worden genoemd. Alle bestuursverkiezingen tot dusver hadden altijd vier bestuurders genoemd.²⁰⁷ Dit suggereert een schaalverkleining van de werkzaamheden die de Grond- en wijkvergaderingen verrichten en een nog sterker gedaalde participatiegraad.

Ondergang van het instituut

Deze doorgezette daling van participatie was de Raad ook niet ontschoten. Hoewel het contact tussen de Grondvergadering en de Raad in 1797 beleefd bleef, ontving de Raad op 22 november 1797 een

¹⁹⁷ Hij diende in 1796 vier proposities in: op 5 maart (p. 113), 30 juli (p. 419), 15 september (p. 490), en 5 november (p. 560), aldaar te vinden in de notulen van de Grondvergadering.

¹⁹⁸ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 628.

¹⁹⁹ Ibidem: daarin de bijlage A. no. 148, gedateerd op 10 augustus 1796.

²⁰⁰ Ibidem, 529. Het is niet bekend of Plukhooij lang voor of na deze datum ook Secretaris van de Sociëteit is geweest. Zelfs zonder deze informatie zegt dit feit evenwel genoeg over zijn mate van politieke meelevendheid en participatie.

²⁰¹ RAD 4, inv.nr. 34b, Resolutieboek 3 januari – 14 maart 1798, aldaar 19.

²⁰² De non-controversiële burgers Anthony Brons en Bernardus van der Werff werden verkozen tot respectievelijk President en Vice-President.

²⁰³ Ibidem, 386.

²⁰⁴ Notulen van de grondvergaderingen 1796, aldaar 629.

²⁰⁵ Ibidem, 13 april 1796, 224.

²⁰⁶ Ibidem, 25 juni 1796, 377.

²⁰⁷ Een President, een Vice-President, een Secretaris en een tweede (of adjunct-)Secretaris.

Resolutie van de Grondvergadering binnen. Het betrof het doorlopende dossier over het terugvorderen van het traktement van F.K. Richard, het hoofd van de Franse kostschool in Dordrecht.²⁰⁸ Meer interessant dan deze drie punten kennende Resolutie was de reactie van de Raad hierop. Zij bedankte de Grondvergadering voor de Resolutie en ging er mee akkoord, mits de Grondvergadering kon garanderen dat de punten waren ingestemd met een 'volstreckte meerderheid der stemgerechtigde Burgers [...]'.²⁰⁹ Op 9 december werd uit de opgegeven aantallen van de Grondvergadering duidelijk dat dit niet het geval was.²¹⁰ De confrontatie eindigde uiteindelijk in verzoening, maar de toon was gezet: de Raad zou geen voorstellen accepteren van wijkvergaderingen waar steeds minder burgers zich vergaderden. Verandering zou huns inziens alleen gebeuren 'door de gedecideerde meerderheid der geheele Stemgerechtigde Burgerij'.²¹¹

Na de landelijke unitarische staatsgreep op 22 januari 1798 herpakte de Dordtse Grondvergadering zich. Zij eiste namens de wijkvergaderingen op 10 februari 1798 dat de Raadsleden de unitarische verklaring 'van te hebben eenen onveranderlijken afkeer van 't Stadhouderslijk bestuur, de aristocratie, 't federalisme en de Regeringsloosheid' zouden ondertekenen.²¹² De meesten zouden hieraan voldoen, maar desondanks was het stadsbestuur op 15 maart op laste van het provinciaal bestuur en ministeriële autoriteit gezuiverd en omgedoopt tot de 'Nieuwe Municipaliteit'.²¹³ Drie maanden later vertelde de Grondvergadering dat zij nieuwe (hetzij minder) bestuurders hadden verkozen.²¹⁴ De Raad vroeg zich intussen af de Grond- en wijkvergaderingen na de invoering van de Acte van Staatsregeling²¹⁵ 'nog konde van eenige Nut of belang zijn voor de Burgers en Ingezetenen dezer Republiek'.²¹⁶ Hoewel het landelijk bestuur sinds de tweede staatsgreep van 12 juni minder radicaal unitarisch was, vroeg de Raad het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig Gewest Holland over de rechtsgeldigheid van de burgervergaderingen.²¹⁷

Op 15 augustus 1798 antwoordde het provinciaal Bestuur dat Grond- en wijkvergaderingen in strijd waren met Artikel 18 van de Staatsregeling.²¹⁸ Deze dicteerde dat er 'geene Constitutionele Gezelschappen worden gepermitteerd'.²¹⁹ Op 5 september zouden ze hierover beslissen, maar Van Altena had een missive gestuurd waarin hij zei dat hij het landelijk bestuur alsmede het Intermediair Administratief Bestuur zou adviseren om de grond- en wijkvergaderingen 'provisieel' te laten blijven bestaan.²²⁰ De Raad vond echter dat de besluiten die van bovenhand waren opgelegd ook door haar opgevolgd dienden te worden.²²¹ Na dit besluit van de Municipaliteit was het duidelijk gedaan met het republikeins-democratisch systeem in Dordrecht. Ondanks een gepoogd protest op 12 september gaf

²⁰⁸ Resolutieboek 28 juni – 30 december 1797, aldaar 387.

²⁰⁹ Ibidem, 388.

²¹⁰ Resolutieboek 28 juni – 30 december 1797, 424. De aparte punten waren met respectievelijk 271 stemmen, 272 stemmen en 325 stemmen ingestemd. Het totaal aantal stemgerechtigde burgers dat participeerde zal daarom niet lager, maar ook niet veel hoger geweest zijn dan 325.

²¹¹ Resolutieboek juni-december 1797, 13 december 1797, aldaar 436.

²¹² Resolutieboek 3 januari – 14 maart 1798, aldaar 83.

²¹³ RAD 4, inv.nr. 34c, Resolutieboek 15 maart – 29 augustus 1798, aldaar 1.

²¹⁴ Ibidem, aldaar 386. (25 juli 1798)

²¹⁵ Deze was op 23 april 1798 per referendum aangenomen.

²¹⁶ Resolutieboek 15 maart – 29 augustus 1798, aldaar 386.

²¹⁷ Ibidem, 387.

²¹⁸ Ibidem, 412.

²¹⁹ RAD 4, inv.nr. 34d Resolutieboek 1 september – 29 december 1798, aldaar 452.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem.

de Raad op 6 oktober grond- en wijkvergaderingen een ultimatum om binnen vier weken hun administratie, resolutieboeken en papieren overhandigd te hebben aan de stadssecretarie.²²²

De Grondvergadering kwam aan haar eind doordat zij haar legitimiteit als republikeins-democratisch instituut verloor. Het einde van de Grondvergadering kwam dus niet vanwege een formeel falen, maar des te meer vanwege haar onmacht in het vervullen van haar informele rol van 'poortwachter'. Deze is immers niet meer nodig wanneer de poort niet meer gebruikt wordt. Om tot deze opheffing te komen moest eerst in 1797 het nut van de Grondvergadering betwijfeld worden, voordat deze in 1798 op rechtsgeldige gronden opgeheven zou worden. Deze deconstructie lag echter buiten de macht van de Grondvergadering: zij was voor haar functioneren afhankelijk van het politiek activisme van de burgerij, en de afname daarvan zorgde voor twijfels over haar bestaansrecht als vertegenwoordigend instituut van de burgerij.

De geleidelijke afname van politiek initiatief vanuit de burgerij leek ook ruimte te creëren voor de Raad om te gelden als hoogste instituut in Dordrecht. Doordat de Grondvergadering haar democratisch fundament verloor kon de Raad de Grond- en wijkvergaderingen confronteren met haar eigen irrelevantie. Deze werden pas onwettig verklaard na de Staatsregeling van 1798, maar door de lage participatiegraad aldaar kon de Raad de besluiten van de burgerij in 1797 al opzijschuiven. Deze houding werd slechts bevestigd door de Staatsregeling. Het gebrek aan burgerparticipatie zorgde daardoor niet alleen voor een verzwakt republikeins-democratisch systeem, maar voor de afbraak van de stedelijke politieke volksinspraak in Dordrecht.

²²² Resolutieboek 1 september – 29 december 1798, aldaar 452.

Conclusie

Dit onderzoek begon met de vraag hoe de Dordtse Grondvergadering als republikeins-democratisch instituut functioneerde in de jaren 1795-1796. De verwachtingen waren vanaf het begin hoog: het Plan tot Oprigting had expliciete verwachtingen voor de Grondvergadering in de vorm van formele taken, maar de impliciete verwachtingen vanuit de Sociëteit tot behoud van vrijheid en gelijkheid –en in zekere zin, de burgerij– lagen aanzienlijk hoger. Als de Grondvergadering (en de wijkvergaderingen) naar behoren zouden functioneren zou er haast een republikeinse utopie aanbreken.

Toen de Grondvergadering eenmaal van start ging in 1796 begon zij met een burgerij die gedreven was om te participeren in dit nieuwe republikeins-democratisch systeem. Door het verloop van het jaar heen zou het voor de participanten steeds evidentier worden dat het aantal deelnemers in dit politieke experiment aan het dalen was. Door enerzijds het systeem aan te passen aan de behoeften van de dalende participatiegraad en anderzijds afwezigheid of pogingen tot republikeinse “desertie” te ontmoedigen en te zelfs te bestraffen probeerde het systeem van Grond- en wijkvergaderingen zichzelf dynamisch te houden.

Tegelijkertijd wist de Grondvergadering zichzelf in 1796 juist relevant te houden door zich niet enkel te richten op haar formele taken. De Grondvergadering had kunnen veranderen in een ambtelijk loket of “doorgeefluik” voor proposities, maar in 1796 uitte zij zich als een dynamisch republikeins-democratisch instituut in een revolutionaire wereld. Zij werd gezien als centraal aanspreekpunt voor berichten vanuit de burgerij en gericht aan de burgerij. De Grondvergadering vormde de spil in het politieke web van Bataafs Dordrecht en geen burgerpropositie kon om haar heen. Hierdoor had zij een goede positie om radicale geluiden uit het systeem te filteren al dan niet te vertragen. Wanneer deze radicale geluiden zich richtten tegen de Grondvergadering zelf bleek zij bekwaam in het enerzijds handhaven van de bestaande wetten en het anderzijds vormen van compromissen. Ondanks de verlaagde participatiegraad in 1796 bevestigde de burgerij de legitimiteit van de Grondvergadering door met bijna al haar preadviezen in te stemmen. In 1796 was het instituut van de Dordtse Grondvergadering wel vaak uitgedaagd en aangevochten, maar allerminst uit het veld geslagen of moegestreden.

Desalniettemin zou het systeem van Grond- en wijkvergaderingen in de periode 1797-1798 gestaag in invloed en relevantie afnemen. Dit was al te zien in de dalende participatie in 1796, maar deze werd doorgezet in de volgende paar jaren. De Grondvergadering leek uiteindelijk toch afhankelijk van het enthousiasme en de deelname van stemgerechtigde burgers aan het republikeins-democratisch systeem. Haar legitimiteit hing samen met de moeite die de stemgerechtigde burgerij van Dordrecht in hun wijkvergaderingen stopte. Zoals in het laatste hoofdstuk al werd gezegd, een poortwachter is niet meer nodig als er niemand meer door de poort gaat.

De revolutionaire context waarin de Grondvergadering was ontstaan zou ook haar ondergang worden. Door zelf te pleiten voor een radicaal unitarische grondwet (of Plan van Constitutie) werd zij slachtoffer van een wensvervulling: in 1796 wenste zij dat die gegrond was op ‘een en ondeelbaarheid’ en in 1798 eiste zij dat het stadsbestuur zich zouden scharen achter de eenheidsstaat. Dat de Grondvergadering als instituut daarmee overbodig zou worden was daar het logisch vervolg van. Het lot van de Dordtse Grondvergadering is in zekere zin dan ook een van ironie.

De vraag die wellicht beter te stellen valt is ‘hoe functioneerde de Grondvergadering *het best*?’ Zoals is gebleken uit de hoofdstukken functioneerde de Grondvergadering het best bij een hoge participatiegraad vanuit de burgerij. De Grondvergadering kon het beste haar formele taken vervullen

wanneer de legitimiteit van haar informele rol als poortwachter werd erkend. Toen dat niet meer van onderop gebeurde, sloeg dit *bottom-up* systeem snel om in een waarin de Grondvergadering (en de wijkvergaderingen) *top-down* betwijfeld, gedwarsboemd en uiteindelijk verboden kon worden. De Grondvergadering kon dan wel protesteren tegen deze wending, maar zij kon zich niet meer verzetten. Zij was als poortwachter was niet meer nodig.

Met dit onderzoek is er eindelijk de “levensloop” van een Bataafs republikeins-democratisch instituut onderzocht en overzichtelijk en coherent beschikbaar. Wat wij hieruit leren zegt overigens wel iets over de bestaande literatuur en de lacune over de Grondvergaderingen die hierin bestaat. In het geval van Dordrecht is het niet moeilijk te bedenken dat een stadsgeschiedenis deze periode zou willen overslaan. Het verste dat deze komt is het kort benoemen van stemrecht, stapelrecht, en het Plan van Belasting. Dit waren de grootste veranderingen voor Dordrecht als stad in deze periode. Opvallend aan deze “dossiers” is dat deze lasten waren voor de stad: een economische ramp door het verlies van het stapelrecht (en de afschaffing van de gilden); de worsteling om de armenzorg te kunnen bekostigen; en het stemrecht dat na de Bataafse Republiek weer grotendeels zou verdwijnen. De verrijking van het republikeins-democratisch system van Grond- en wijkvergaderingen zou, net als de van ouds aanwezige stedelijke politiek, de Bataafse Republiek niet overleven.

Desalniettemin waren deze weinige veranderingen wel van grote invloed op het later economisch, politiek en sociaal functioneren van Dordrecht. Daarnaast leent de politieke en maatschappelijke ophef van deze turbulente jaren zich juist voor een toegankelijke stadsgeschiedenis. Daarnaast voegt dit onderzoek veel toe aan het meer totale begrip van grondvergaderingen. Niet alleen op lokaal en particulier niveau, maar ook in het groeiende corpus aan onderzoeken over de Bataafse Republiek op lokale schaal. Zoals al in de inleiding werd gezegd had elke stad haar eigen manier van het organiseren van de Grond- en wijkvergaderingen. Met dit onderzoek naar de Dordtse variant daarvan kan het onderzoek naar andere plaatsen verscherpt worden.

Met dit onderzoek is getracht voorbij te gaan aan de puur beschrijvende en/of functionalistische benadering van de Grondvergaderingen in de Bataafse Republiek. Door niet alleen te kijken naar de formele taken van deze republikeins-democratische instituties in deze rumoerige episode uit de Nederlandse politieke geschiedenis leren we ook meer van de burgers die participeerden aan deze instituties, ‘Bataafse wendingen’, en revoluties. De Bataafse Republiek en de Grondvergadering draaiden erom dat de stem van het Volk gehoord zou worden. Door deze instituties te blijven onderzoeken kan dit ook nu nog verwezenlijkt worden.

Bijlage 1

Stemresultaten en overeenkomsten tussen preadvies en stemming door de wijkvergaderingen

Bijlage 1.1

Dag	Datum	Onderwerp van de stemming	Stemmen (totaal)	Opmerkingen	WV'en eens met GV?
zaterdag	30 januari 1796	Preadvies over verkiezing van stadsraad (weggestemd)	1377		Nee
		Plan van belasting ten bate van de armenzorg (weggestemd)	1238		Nee
dinsdag	9 februari 1796	Concept adres aan de Provinciale Representanten van Holland	1049	Wijken 3 en 5 hebben niet gestemd; toch een conclusie getrokken	Nee
vrijdag	12 februari 1796	Preadvies over twee mogelijkheden voor Commissie Regerings Reglement	1152	WV'en zijn het eens met GV, maar moesten kiezen tussen twee keuzes	Ja
		Preadvies om met de bus rond te gaan voor de armenzorg	928		Ja
woensdag	24 februari 1796	Preadvies over twee mogelijkheden voor Commissie Regerings Reglement	969	WV'en zijn het eens met GV, maar moesten kiezen tussen twee keuzes	Ja
		Verkiezing per biljet voor 5 lege Raadsplaatsen	1910	Mogelijk meer stemmen uitgebracht, meeste stemmen winnen?	n.v.t.
donderdag	3 maart 1796	Over het geproponeerde adres aan de Representanten	756		Ja
zaterdag	5 maart 1796	Preadvies om lijst van betaalde subjecten te laten drukken	663		Ja
		Declinatoire preadvies om lijst van niet-ondertekenden van stemrecht of tegenstanders	770		Nee
		Declinatoire preadvies om de eerste drie maanden alle veertien dagen WV te houden	746		Ja
		Declinatoire preadvies over Boeijerschippers/Reetrekkeplaatsen en het benoemen van	722		Ja
		Declinatoire preadvies over propositie Van Scheers om stads werkers die niet	667		Ja
		Declinatoire preadvies over de vraag of A.B. Stoop wel Raad kan blijven nu hij het	623		Ja
dinsdag	8 maart 1796	Verkiezing Rekenmeesters	1613	Allemaal unieke stemmen? Mogelijk meer stemmen uitgebracht	n.v.t.
dinsdag	15 maart 1796	'het voorstel om de stadsrekening te doen drukken'	707	Is goedgekeurd, maar uiteindelijk gedelegeerd naar de Rekenmeesters	Onbekend
		Over de Negotiatie/Plan van Belasting	547	Bijzondere uitslag: niet de meerderheid telt, maar de meeste stemmen	Onbekend
donderdag	17 maart 1796	Verkiezing tot Provisionele Raden	665		n.v.t.
dinsdag	22 maart 1796	Over het voorstel tot opzet van een Commissie over de zaak De Haan	787		Ja
		Preadvies om de Commissie die de 'Oranje Amtenaren' moet onderzoeken 'te	739		Ja
		Tweede stemming over Plan van Belasting	700	Tweedeling in de stemmen: 338 voor het plan, 362 tegen. Wordt vervolgd.	Onbekend
vrijdag	25 maart 1796	Verkiezing Zeven Leden van de Commissie over de uitspraken van De Haan	1067	Mogelijk meer stemmen uitgebracht, meeste stemmen winnen?	Ja

Behorende bij Figuur 2: het aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 januari t/m 25 maart 1796.

Bijlage 1.2

woensdag	30 maart 1796	Verkiezing 2 Raden	280	Mogelijk meer stemmen uitgebracht, meeste stemmen winnen?	n.v.t.
		Preadvies over het rijden met een handwagen met twee wielen	422	Wijk 9 heeft niet gestemd; geen conclusie. Zie 13 april.	n.v.t.
		Vernieuwde stemming voor herziening van het plan 'omtrent de redding van den	499		Ja
zaterdag	2 april 1796	Verkiezing 2 Schepenen	293	Lijkt een lage opkomst, maar waarschijnlijk meer stemmen uitgebracht dan	n.v.t.
woensdag	13 april 1796	Stemming over de wenselijkheid van lidmaatschap van Paulus Knogh in Commissie over de zaak De Haan	596	Wijken 1, 4, 7, 8 en 9 hebben dit niet behandeld. Bijzonder: in vervolg mogen de WV'en alleen stemmen over de propositie of het preadvies daarover.	Onbekend
		Preadvies dat iedereen die het Stemrecht al had ondertekend onder het nieuwe	605		Ja
		Stemming of de Commissie voor het onderzoeken van de ambtenaren na klachten van	418	Conclusie: ze mogen aanblijven en de Raad moet zich verantwoorden aan de	Onbekend
		Preadvies over het rijden met een handwagen met twee wielen	482	Wijk 9 heeft eindelijk gestemd: 57 voor, 3 tegen. Zie 30 maart.	Ja
donderdag	14 april 1796	Verkiezing Twaalf Leden van de Commissie tot verbetering van het Plan van belasting		In totaal 69 stemmen gekregen, maar verkiezingen waren per Wijk.	n.v.t.
zaterdag	30 april 1796	Stemming over het laten drukken van het Declaratoir (?)	488	Wijken 2, 9 en 10 hebben niet gestemd	Onbekend
		Preadvies over propositie 'tegen het admitteren van Grossiers in zout en Fabrike ten	561	Proposant J.C. Jonker werd in zijn gelijk gesteld, maar had de propositie als	Ja
		Declinatoir preadvies over het gebruik van 'bastaard woorden'	628	Overweldigende meerderheid voor preadvies en tegen propositie	Ja
		Declinatoir preadvies om de GV open te stellen voor de Stemgerechtigde Burgerij	619	GV blijft gesloten voor buitenstaanders	Ja
		Preadvies om het Stapelrecht of een schadevergoeding daarvoor terug te krijgen	512	Wijken 4 en 10 hebben niet gestemd, maar door de overgrote meerderheid wordt er aangenomen dat de Burgerij schadevergoeding wil voor het verloren	Ja
dinsdag	10 mei 1796	Stemming over het voorgedragen verbeterde plan van Belasting voor de Armen	710	Aangenomen	Ja
		Stemming over het concept adres aan de Nationale Vergadering over het	727	Aangenomen	Ja
donderdag	2 juni 1796	Declinatoir preadvies over inmenging met de crisis in Amsterdam	476	Conclusie: 'besloten zich in de questieuse Zaak van Amsterdam niet in te laten'	Ja
zaterdag	4 juni 1796	Preadvies over propositie om geen Raadsleden te verkiezen tot het RR af is	463		Ja
		Declinatoir preadvies over propositie om vaste prijzen te rekenen voor aardappelen en	469		Ja
		beter.			
		Declinatoir preadvies over het Hollands spreken bij de visafslag	477		Ja
		Preadvies over het drukken van lijsten met ambtenaren, hun taken en hun inkomsten.	476	Alle wijken voor dit preadvies	Ja
		Declinatoir preadvies over het openhouden van poorten in vredeestijd	430	Alle wijken behalve Wijk 5 stemmen voor preadvies	Ja
maandag	13 juni 1796	Preadvies om nogmaals een request (ditmaal ondertekend) te presenteren aan het NV	754	Belangrijke beslissing: GV wil veel publiciteit voor het ondertekenen van dit	Ja
donderdag	30 juni 1796	Preadvies over proposities van Westerouwen van Meteren en Van Kamen	574		Ja
		Stemming over het preadvies van de GV betreffende het RR	563		Ja
zaterdag	30 juli 1796	Declinatoir preadvies over de proposities van Smak en Wijk 4 over militairen in	407	Meerderheid stemde om het in advies te houden. Wordt vervolgd.	Onbekend
		Declinatoir preadvies op propositie van Smak over een adres aan het NV over	411	Unaniem voor preadvies en daarmee voor verwerping van propositie	Ja
		Preadvies over propositie M. Sax waarom de Raad 'de Commissie tot onderzoek naar 't	403		Ja
zaterdag	3 september 1796	Declinatoir preadvies over propositie Camerling over sluiten stadspoorten en heffen	585	Eenparigheid van 585 stemmen.' Bijzonder: geen stemmingen in de WV'en in	Ja
		Declinatoir preadvies over het ter visie/tekening leggen van een adres vanuit	546	Meerderheid eens met preadvies	Ja
		Stemming over laatste lid van propositie J. Smak, en het preadvies daarover		Wijken 4 en 5 hebben niet gestemd, en worden extraordinair opgeroepen dit	Onbekend
		Declinatoir preadvies over proposities Berlijn en v.d. Elst over nieuwe commissie CRR	489	"meerderheid overeenkomstig het preadvies", maar preadvies had maar 239	Ja
donderdag	15 september 1796	Eindelijk de eindstemming over het preadvies over de propositie van Smak	432	Conclusie is zonder de stemmen van wijken 4 en 5 gemaakt	Ja
		Ook een conclusie op declinatoir preadvies over proposities van Berlijn en v.d. Elst, 3	461	Preadvies afgewezen, CRR wordt gedefungeerd. Nieuwe commissie van 12	Nee
dinsdag	27 september 1796	Preadvies om Burgers die aanmerkingen hebben ingediend uit de nieuwe RR-	523		Ja

Behorende bij Figuur 3: het aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 maart t/m 27 september 1796.

Bijlage 1.3

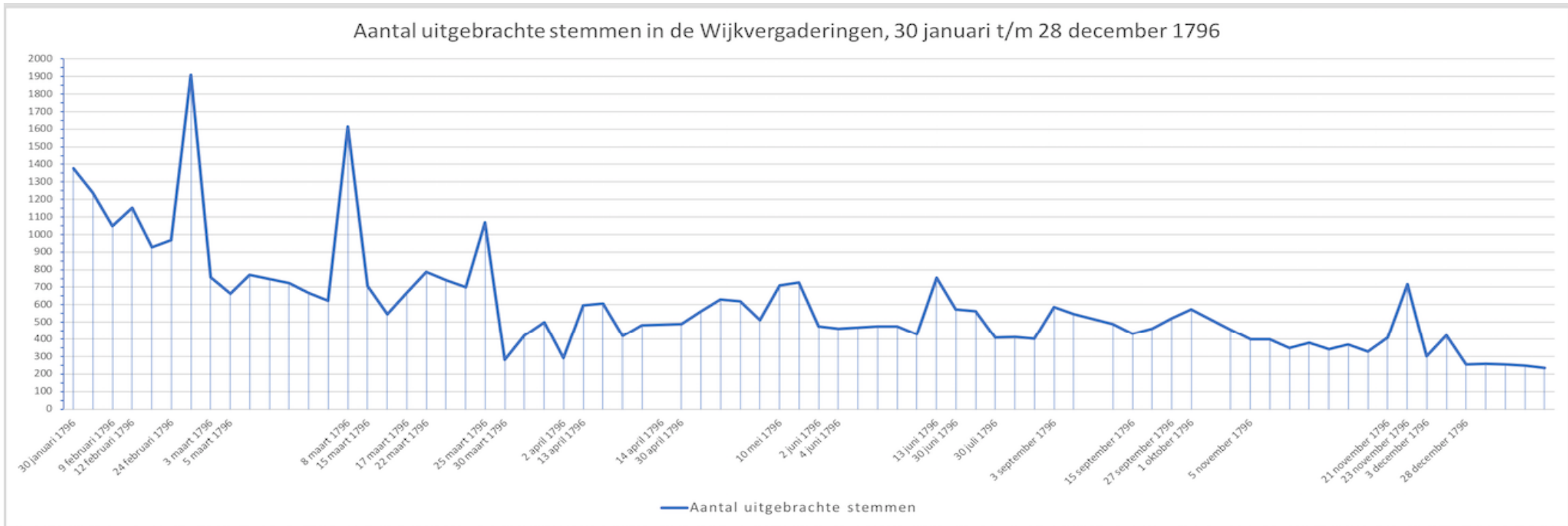
zaterdag	1 oktober 1796	Declinatoir preadvies over een propositie van Machiel de Voogd: dat deze zaak is voor de	572	Maar 2 stemmen tegen preadvies: De Voogd moet zich richten aan de NV, niet de	Ja
		Declinatoir preadvies over de proposities van Smak en Wijk 4 over militairen in		Wijken 4, 5 en 9 hebben het niet behandeld, worden extraordinair opgeroepen	Onbekend
		Declinatoir preadvies over het ter visie/tekening leggen van een adres vanuit Amsterdam	454	Wordt niet ter tekening gelegd	Ja
zaterdag	5 november 1796	Stemming over voorstel 1 vanuit Commissie betreffende De Haan	399		n.v.t.
		Stemming over voorstel 2 vanuit Commissie betreffende De Haan	399		n.v.t.
		Declinatoir preadvies op propositie Pieter Immerzeel voor Commissie tot onderzoek van	350	Met 184 stemmen tegen 164 is het een nipte meerderheid voor het preadvies.	Ja
		Preadvies over propositie P.J. van Steenbergens voor bepalingen voor bedankers van	379	Voor conclusie: zie hieronder.	Ja
		Preadvies over propositie P.J. van Steenbergens voor bepalingen voor bedankers van stemrecht Pt. 2	342	Conclusie van deze twee punten: 1.) Iemand kan zijn Diploma en daarmee zijn stemrecht niet zonder beboeting teruggeven wanneer hij verkozen is tot een post. 2.) Als iemand zich van zijn Stemrecht wil ontdoen, moet hij via zijn WV dat melden, waarna het aan de GV gemeld wordt, waarna het afgelezen wordt in alle WV'en. Totdat dit proces voltooid is, wordt iemand nog als stemgerechtigd	Ja
		Declinatoir preadvies op propositie Pieter van Heck voor adres aan Provinciaal Bestuur	370	over Commissie van 24 Leden	Ja
		Declinatoir preadvies op propositie J. Kleton voor adres aan Provinciaal Bestuur	329	Over het niet accepteren van 'geforceerde Geldligting'	Ja
maandag	21 november 1796	Preadvies om Raad en Schepenen te verzoeken aan te blijven tot het RR is aangenomen	407	403 stemmen voor preadvies.	Ja
woensdag	23 november 1796	Preadvies over proposities De Vogel en Immerzeel en conceptadres A.J. Verbeek	718	Aan NV voor Plan van Constitutie die uitgaat van 'een en ondeelbaarheid'. Maar	Ja
zaterdag	3 december 1796	Preadvies over een voorstel uit Wijk 11 over conceptadres aan het Provinciaal Bestuur	303	Wijk 10 heeft nog niet gestemd, maar meldt op 10 december wel 24 stemmen	Ja
		Declinatoir preadvies over de proposities van Smak en Wijk 4 over militairen in	422	Wijken 4, 5 en 9 hadden het niet behandeld, werden 1 oktober extraordinair	Nee
woensdag	28 december 1796	Favorabel preadvies op propositie Van Eik, Van Lidt de Jeude en Giltaaij Jz. om bij het	255	Preadvies is goedgekeurd, en op de valreep verandert daarmee de hele stemwijze	Ja
		Declinatoir preadvies op propositie Plukhooij om de Rapporten voor de WV'en zo veel en	259	Preadvies aangenomen, propositie verworpen.	Ja
		Declinatoir preadvies op propositie Berlijn voor levenslange gevolgen voor	255	Preadvies aangenomen, propositie verworpen	Ja
		Declinatoir preadvies op propositie Van der Elst over tractement Richard en de Franse	249	Preadvies aangenomen, propositie verworpen	Ja
		Declinatoir preadvies op propositie Smak voor commissie om stadsfinanciën te	234	Grote meerderheid, met 229 stemmen voor het preadvies	Ja

Behorende bij grafiek 4: het aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 1 oktober t/m 28 december 1796.

Bijlage 2

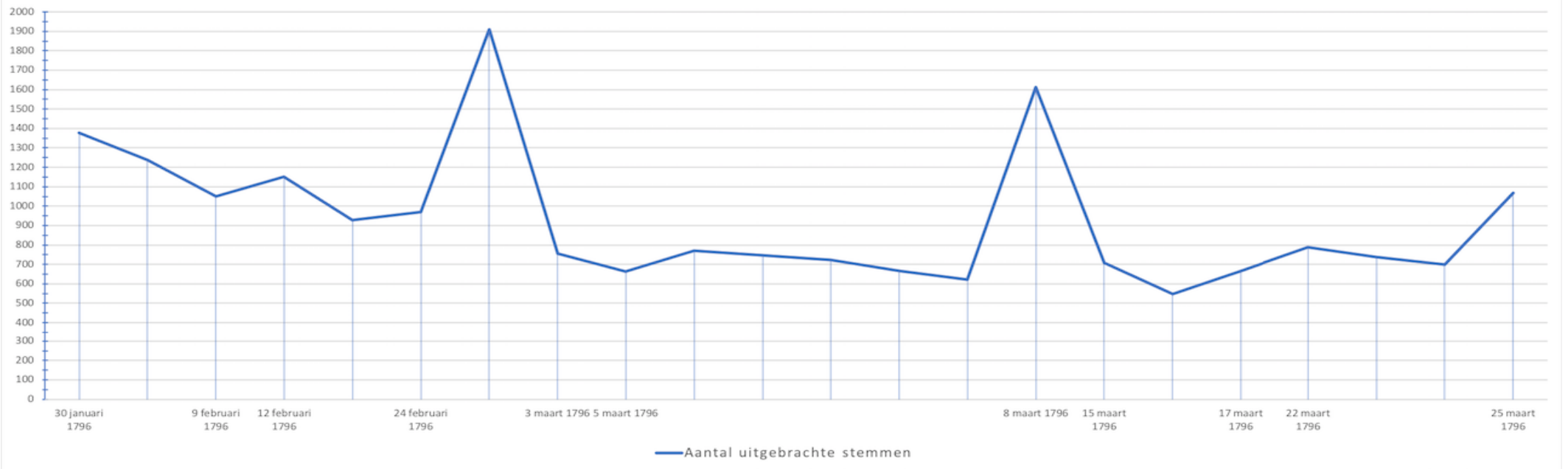
Grafieken met de participatiegraad in de wijkvergaderingen

Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen weergegeven in grafieken.

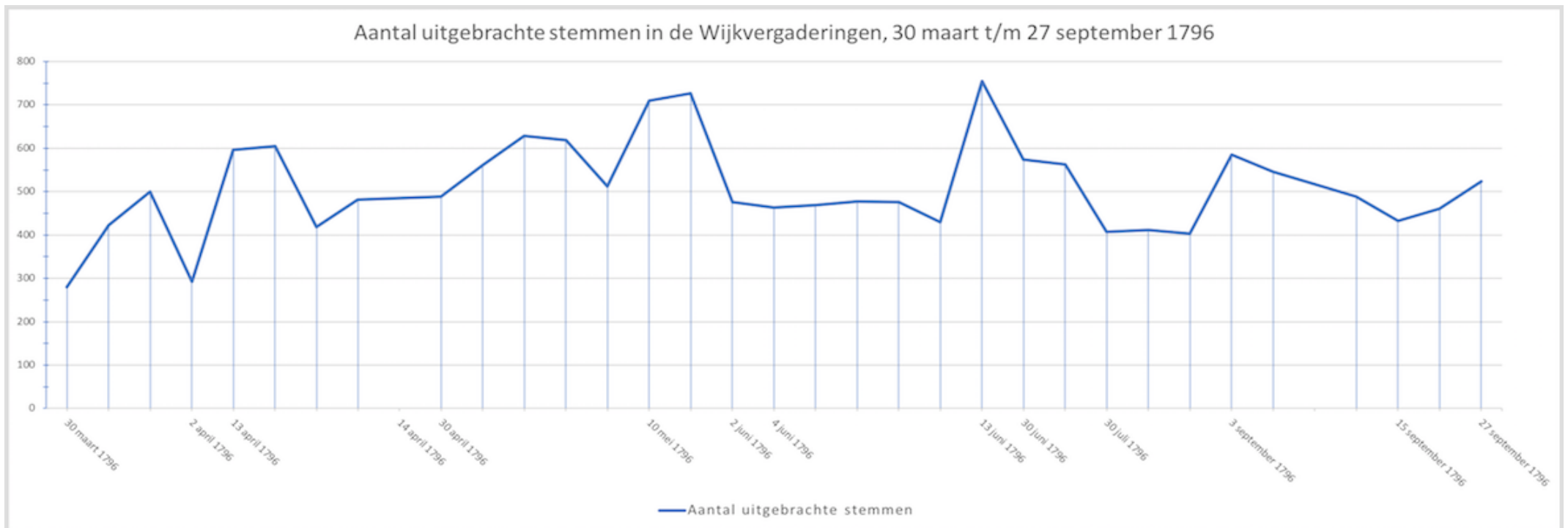

Figuur 1. Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 januari t/m 28 december 1796

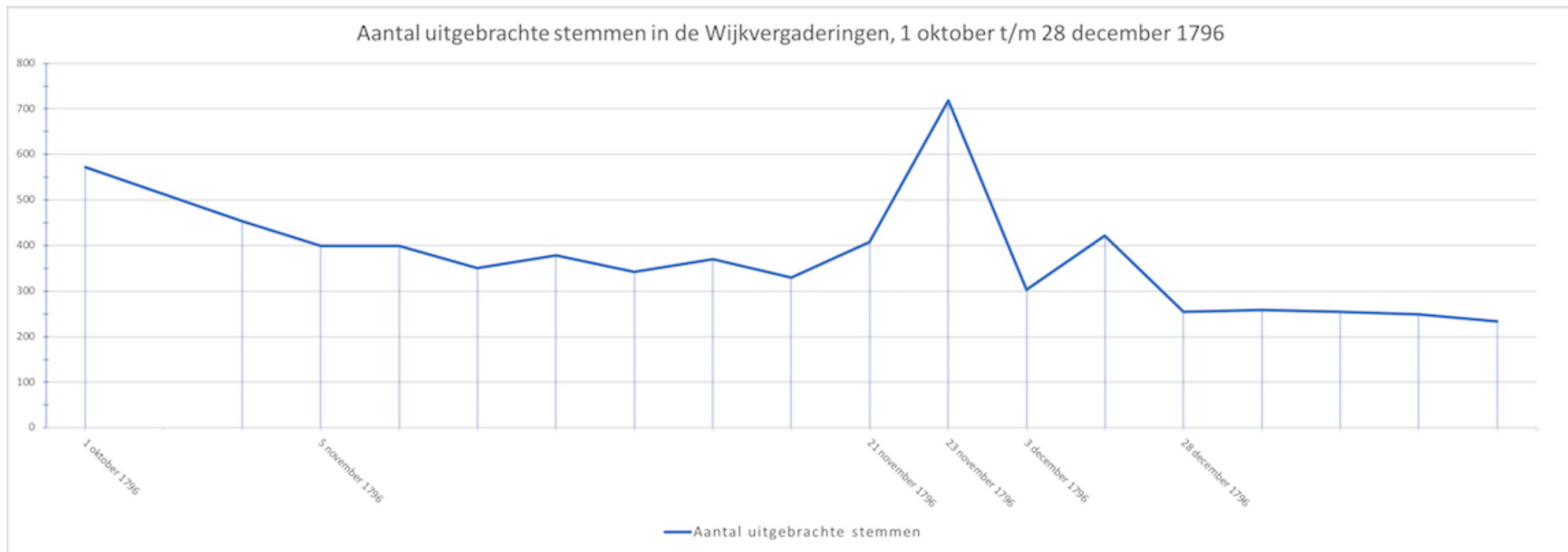
Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 januari t/m 25 maart 1796

Figuur 2. Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 januari t/m 25 maart 1796

Figuur 3. Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 30 maart t/m 27 september 1796

Figuur 4. Aantal uitgebrachte stemmen in de Wijkvergaderingen, 1 oktober t/m 28 december 1796.

Bibliografie

Bronnenlijst

- RAD 4, inv.nr. 1a, Notulen van de grondvergaderingen 7 januari - 18 oktober 1796.
- RAD 4, inv.nr. 30a, Indexen op de raadsnotulen 1795.
- RAD 4, inv.nr. 34a, Resolutieboek 28 juni – 30 december 1797.
- RAD 4, inv.nr. 34b, Resolutieboek 3 januari – 14 maart 1798.
- RAD 4, inv.nr. 34c, Resolutieboek 15 maart – 29 augustus 1798.
- RAD 4, inv.nr. 34d, Resolutieboek 1 september – 29 december 1798.
- RAD 489, inv.nr. 11243, 'Plan tot oprigting van wijkvergaderingen binnen Dordrecht en de Merwede, gearresteerd door de Provisioneele Raad, op 7 oktober 1795' (Dordrecht 1795).
- RAD 489, inv.nr. 21606, 'Redevoering over societeiten, wijk- of grondvergaderingen; benevens een kort onderzoek, of de societeiten ook van eenig nut zijn, en of dezelve (als Wijk- of Grondvergaderingen zullen in werking zijn gebragt) al of niet behooren te blijven exteren. Voorgelezen in de volks-societeit Tot behoud van vryheid en gelykheid, binnen Dordrecht, Op den 20 October 1795, Door een derzelve leden' (1795)
- RAD 489, inv.nr. 21612, 'Ter gelegenheid van de oprigting der wijkvergadering binnen Dordrecht in den jaare 1795, het eerste jaar der Bataafsche vryheid: lierzang' (Dordrecht 1796)
- RAD 489, inv.nr. 22912, 'Redevoering gehouden door den Provisionelen Raad der stad Dordrecht en de Merwede, voor deszelfs stemgerechtigde medeburgers bij gelegenheid van de organisatie der wijkvergaderingen van gemelde stad, op den 28 december 1795' (Dordrecht 1796), 3.

Literatuurlijst

- Amptmeijer, H. en Cor Smit, 'Onzalige partijschappen: Bestuur en Politiek' in: R.C.J. van Maanen et al. eds., *Leiden – De geschiedenis van een Hollandse stad, deel 3 1795-1896* (Leiden 2004) 111-135.
- Baggerman, A. 2000. *Een lot uit de loterij: familiebelangen en uitgeverijpolitiek in de Dordtse firma A. Blussé en zoon*. Dordrecht.
- Brandon, P., Fatah-Black, K., "'The supreme power of the people": Local autonomy and radical democracy in the Batavian revolution (1795-1798)', *Atlantic Studies* 13:3, 370-388.
- Bruijn, T.J. de, Dordrecht in de patriottentijd. De ambtverdeling en politiek ontwikkelingen in een stad in de jaren 1780-1788 (Masterscriptie Geschiedenis, Universiteit Leiden, Leiden 1984).
- Bruin, R.E. de, *Burgers op het kussen: Volksoevereiniteit en bestuurssamenstelling in de stad Utrecht 1795-1813* (Zutphen 1986).
- Bruin, R.E. de, 'Democratie in Utrecht 1795-1798', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 92, 377-390.
- Frijhof, W., H. Nusteling en M. Spies (eds.) *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813 deel II*. (Hilversum 1998).
- Jourdan, A., 'The Netherlands in the constellation of the eighteenth-century Western revolutions', *European Review of History* 18:02 (2011), 199-225.

- Jourdan, A., 'Amsterdam klem tussen staat en volk. Een bedreigde municipaliteit (1795-1798)' in: I. Nijenhuis, J. Roelevink & R. Sluiter eds., *De leeuw met de zeven pijlen: het gewest in het landelijk bestuur* (Den Haag 2010) 95-110.
- Oddens, J., 'De Nederlandse revolutie in dorp en stad. Lokale geschiedschrijving over de patriots-Bataafse tijd, 1875-heden', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 130:4 (2017), 565-591.
- Oddens, J., 'The Greatest Rights of Them All: The Debate on the Right to Petition in the Netherlands from the Dutch Republic to the Kingdom (c. 1750-1830)', *European History Quarterly* 47:4, 2017, 634-656.
- Poell, T., 'Het einde van een tijdperk. De Bataafs-Franse tijd 1795-1813' in: W. Frijhoff, M. Prak. Eds., *Geschiedenis van Amsterdam: Zelfbewuste stadstaat 1650-1813* (Amsterdam 2005) 429-499.
- Prak, M. 1999. *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud: Sociale verandering in het Revolutietijdvak: 's-Hertogenbosch 1770-1820*. Nijmegen.
- Rosendaal, J. (ed.). 2005. *De Nederlandse Revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799*. Nijmegen.
- Rutjes, M. 2012. *Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801*. Nijmegen.
- Velema, W., 'Republikeinse democratie: de politiek wereld van de Bataafse Revolutie, 1795-1798' in: Frans Grijsenhout, et al. eds., *Het Bataafse Experiment* (Nijmegen 2013) 27-64.
- Vlaming, W. de, 'Dordtse Gildebroeders en de afschaffing van de gilden 1798-1818: de teloorgang van een economisch anachronisme', *Kwartaal & Teken Extra* 8 (Dordrecht 1988).